

Rendvédelmi szervező államvizsga (Bv. jog.)

1. Mutassa be, hogy az állampolgári/emberi jogok hogyan alakulnak át a büntetés-végrehajtási jogviszony keretei között az elítélti fogvatartotti kategóriában!

Az elítélt jogállása

1. Az elítélt jogai gyakorlásának és kötelezettségei teljesítésének általános szabályai

Az elítéltek a büntetés-végrehajtás jogalanyai, akik a kötelezettségek mellett jogokkal is rendelkeznek. Nem volt ez mindig így, a fogvatartottak sokáig, egészen az 1950-es évekig a büntetés-végrehajtás tárgyát képezték. „Alanyi” minőségük a második világháborút követően az emberi jogok nemzetközi fejlődésével párhuzamosan alakult ki. Az „emberhez méltó” büntetés-végrehajtás kialakításának garanciái részben a második világháború előtt, részben az ezt követően született nemzetközi egyezményekben, szabályokban jelentek meg. A legjelentősebb hatása az 1950. novemberi 4-ei Emberi Jogok és Alapvető szabadságjogok Európai Egyezményének, valamint az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága ítélkezési gyakorlatának volt. Az Egyezményben megtalálható a klasszikus emberi jogok és szabadságjogok katalógusa, az élethez való jogtól a kínzás, az embertelen és lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalmától, a magán és a családi élet tiszteletének jogán át egészen a diszkrimináció tilalmáig. Az Egyezménynek a büntetés-végrehajtásra vonatkozó központi szabályozása a 3. cikk, amely a kínzás és embertelen, lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalmáról rendelkezik.

Az Egyezmény hazai respektje tekintetében az 1966. évi 21. sz. tvr. szemléletében jelentős minőségi áttörést képviselt azzal, hogy az elítélteket nem csak kötelezettségekkel terhelte, hanem jogokkal is felruházta. Ezzel hozzájárult ahhoz az elkerülhetetlen, a klasszikus börtönügyet a modernitől megkülönböztető fordulathoz, amely az elítéltet jogilag a végrehajtás mélyen alávetett tárgyából annak alanyává emelte. Érvényre jutott az az alapvető tétel, hogy a szabadságvesztésre ítélték nem jogfosztott személyek, hanem csak egyes jogaik tekintetében korlátozottak. Ebből következik, hogy az elítélteket jogok illetik meg, amelyek már nem tekinthető kedvezménynek. Az 1975-ös Helsinki értekezlet után hatályba lépő 1979. évi 11. sz. tvr. a honi börtönügyet az európai börtönhumanizációs mozgalom sodrába helyezte és a magyar büntetés-végrehajtási jog fejlődésének újabb mérföldköve volt. A 79-es szabályozás tiszteletben tartotta a fogvatartottak emberi jogait, állampolgári jogaik is szélesebb körben érvényesülhettek.

A rendszerváltás után a jogalkotás feladata a nemzetközi kötelezettségekből fakadó jogharmonizációs feladatok ellátása volt. Ennek szellemében az 1993. évi XXXII. törvény (a Bv. kódex novellája) a fogvatartottak jogi helyzetének további szélesítését kodifikálta, egy újabb lépést tett a normalizáció elvének megfelelően a fogvatartotti alapvető jogi helyzetének a szabad állampolgárokéhoz közelítésében.

Az elítéltek jogainak helyzete egy államban a jogállamiság fokmérője is egyben. A bünteteskiszabással kapcsolatos fontos elv, hogy *a törvényhozó nem rendelkezhet kegyetlen, embertelen és lealacsonyító büntetésekről*, a büntetéseknek arányosnak kell lenniük az elkövetett jogtalansággal, és tükrözniük kell az elkövetett cselekmény súlyosságát. Az elítélnek meg kell adni a lehetőséget, hogy a büntetésének letöltését követően vissza tudjon illeszkedni

a társadalomba. A reszocializáció mellett azonban a büntetésnek a prevenciót és az elrettentést is szolgálnia kell.

Az Alkotmánybíróság a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak alapjogaival kapcsolatban fontosnak és irányadónak tartotta, hogy „*a szabadságvesztés büntetésének ténye csupán az alapjog-gyakorlás olyan szűkítését indokolhatja, amelynek alapja valamely, a büntetés végrehajtásához szorosan kapcsolódó érdek. A fogvatartottak alkotmányos jogait érintő olyan jogszabály, amely a fogvatartás tényéből következően korlátozza az elítéltet abban, hogy valamely alapjogával élhessen, akkor tekinthető alkotmányosnak, ha az legitim büntetési célokat szolgál.*” [569/B/1999. AB határozat, 2002. október 7.].

A 13/2001. (V. 14.) AB határozatban az Alkotmánybíróság leszögezte tehát, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtás alanya és nem tárgya. Jogai között vannak olyanok, amelyeket a fogva tartás egyáltalán nem érinthet, ilyen az emberi méltósághoz való jog, egyes alapjogok csak korlátozottan érvényesülnek, mint például az egyesülési jog, és vannak a fogva tartás lényegéből következően nem érvényesülő jogok, mint például a személyi szabadság, a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának a joga. A véleménynyilvánítás szabadsága azonban azon alapjogok közé tartozik, amely változatlanul tovább él a fogvatartás idején, de gyakorlása a büntetés-végrehajtás ténye és körülményei által meghatározott. „*A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek a tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja az alapjogait és szabadságát.*”

Az elítélt az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogait, valamint egyéb jogait és kötelezettségeit *a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban* gyakorolja, illetve teljesíti. A Bv. tv. rögzíti az arányosság alkotmányos elvét, miszerint a jogkorlátozás során az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt kell alkalmazni. Ez azt is jelenti, hogy az elítéltek vonatkozásában csak azokat a jogokat, jogosítványokat és csak olyan mértékben lehet korlátozni, amelyek a cél elérése érdekében nélkülözhetetlenek. A társadalom védelme érdekében feltétlenül szükséges, minimális mértékre kell szorítani a szabadságvesztés végrehajtásával érintett alapjogok korlátozását. A szabadságvesztés büntetés alatt az elítélt elveszíti személyes szabadságát, emellett köteles tölteni a végrehajtás tényéből eredően alapvető jogainak szünetelését, korlátozását és módosulását.

A büntetés-végrehajtási szervezet fontos kötelessége, hogy biztosítsa és elősegítse az elítélt jogainak gyakorlását. A joggyakorlás keretét megszabja, hogy arra csak a büntetés-végrehajtási intézet rendjével és biztonságával összhangban kerülhet sor. Az elítélt oldalán ez kötelezettséget keletkeztet, amely a fogvatartotti kötelezettségek teljesítésére, valamint a fogvatartó intézettel vagy együttműködési kötelezettségre terjed ki.

I. Az elítélt jogai

A) A szünetelő jogok [Bv. tv. 121. §]

A szabadságvesztés végrehajtása alatt vannak olyan jogok, amelyek egyáltalán nem érvényesülnek, azaz szünetelnek. A törvény taxatív felsorolja, melyek ezek:

- a) *a szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához,*
- b) *a békés gyülekezéshez,*
- c) *a sztrájkhoz,*
- d) *a szabad orvosválasztáshoz való jog,*

- e) a *passzív választójog*,
- f) *elektronikus ügyintézéshez való jog*,
- g) *azok a jogok, amelyekre a közügyektől eltiltás, a foglalkozástól eltiltás, vagy a járművezetéstől eltiltás kiterjed.*

a) A személyi szabadság elvonása a szabadságvesztés végrehajtása során természetesen magával vonja a *mozgáshoz, és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog* szünetelését. A szabadságvesztés büntetést meghatározott büntetés-végrehajtási intézetben kell letölteni, és azt csak a jogszabályban meghatározott jogcímen és feltételekkel lehet elhagyni.

b) A *békés gyülekezéshez való jogot* a fogvatartási intézet zavartalan működése biztosítása érdekében nem lehet gyakorolni. Nem tartoznak a gyülekezési jog körébe a vallási szertartások, kulturális és sportrendezvények, így annak már nincs akadálya, hogy az elítéltek vallási, kulturális vagy sportrendezvényen vegyenek részt, és ott véleményüket kinyilvánítsák.

c) A *sztrájkjog* azért nem illeti meg az elítélteket, mert számukra a munkavégzés speciális, a büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kötelezettség. Így nincs mód arra, hogy a fogvatartottak sztrájk címén mentesülhessenek a munkakötelezettség alól, mert az akadályozná a munkavégzéssel elérendő célokat.

d) A *szabad orvosválasztás joga* lényege, hogy a betegnek joga van az általa választott egészségügyi intézményben és az általa kiválasztott orvosnál igénybe venni az egészségügyi ellátást. A szabad orvosválasztás joga szintén a fogvatartás tényéből adódóan nem érvényesül, mert a büntetés-végrehajtás biztosítja az egészségügyi ellátást, az a büntetés-végrehajtási szervezet keretein belül történik, elsősorban a büntetés-végrehajtás egészségügyi intézményeiben. Nagyon kivételes, és csak jogszabályban meghatározott esetekben van mód arra, hogy a fogvatartottakat polgári egészségügyi intézményben lássák el. Az egészségügyi intézményt azonban ekkor is a büntetés-végrehajtási szerv jelöli ki, a fogvatartott nem választhat.

e) A szabadságvesztés büntetését töltő elítélt nem rendelkezik *passzív választójoggal*, azaz nem választhatók sem az országgyűlési képviselők, sem a helyi és kisebbségi önkormányzati képviselők, illetve polgármesterek, sem pedig az európai parlamenti képviselők választásán. Az aktív választójog gyakorlása tekintetében annak van jelentősége, hogy a bíróság eltiltotta-e az elítéltet a közügyek gyakorlásától. Ha igen, akkor az aktív választójoga is szünetel. Amennyiben nem, úgy a fogvatartott számára biztosítani kell az aktív választójog gyakorlását. A fogvatartása miatt gátolt választópolgár mozgóurna iránti kérelmet nyújthat be. [A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény 103. §.] A szavazásra ilyenkor a büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy az elítélt a szabadságvesztés félbeszakítását kérje a választójog gyakorlása érdekében, amely ez esetben három nap lehet.

f) A fogvatartottak *elektronikus ügyintézéshez való joga* biztonsági okokból szünetel.

g) A nevesített szünetelő alapjogok mellett az elítélt azokat a jogait sem gyakorolhatja, amelyekre a bíróság által kiszabott *közügyektől eltiltás, foglalkozástól és járművezetéstől eltiltás, valamint kitiltás kiterjed.* Így az elítélt például nem végezhet munkát olyan munkakörben, amely kapcsán jogerősen foglalkoztatástól eltiltásra ítélték, nem vezethet az eltiltással érintett fajtájú, illetve kategóriájú járművet. Amennyiben pedig a bíróság a szabadságvesztésre ítéltet kitiltás büntetésre is ítéli, akkor a kitiltás hatálya alatt álló személy

nem tartózkodhat a bíróság által meghatározott településen vagy az ország meghatározott részén.

B) A korlátozottan érvényesülő jogok [Bv. tv. 119. §]

Vannak olyan jogok, amelyek megilletik ugyan a fogvatartottakat, de csak a törvényben foglalt módosulásokkal. Ezek a korlátozottan érvényesülő, vagy módosuló alapjogok. Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha azt másik alapvető jog vagy szabadság védelme vagy érvényesülése, avagy egyéb alkotmányos érték védelme, illetve valamilyen alkotmányos cél indokolja, továbbá, ha a védelem, illetve a cél más módon nem érhető el. Ahhoz, hogy egy alapjog korlátozása alkotmányos legyen, a korlátozásnak meg kell felelnie az arányosság követelményének. [Bv. tv. 9. § (2) bek.] Az elítéltekkel összefüggésben ez azt jelenti, hogy azokat a jogait lehet korlátozni, és csak olyan mértékben, amelyek a legszükségesebbek. A korlátozás indoka a társadalom védelme, azonban az arányosság elvének megfelelően a minimálisra kell szorítani az alapjog korlátozásának mértékét.

Az elítélt korlátozottan érvényesülő alapjogai a következők:

- a) az általános cselekvési szabadság és az önrendelkezési jog
- b) a munkához és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog
- c) az éves fizetett szabadsághoz való jog
- d) a művelődéshez való jog, a tanítás és a tanulás szabadsága, valamint a szabadidő eltöltésének joga
- e) a kegyeleti jog
- f) a szülői felügyeleti jog
- g) a közérdekű adatokhoz való hozzáférés és a közérdekű adatok terjesztéséhez való jog
- h) a magántitok védelme
- i) a véleménynyilvánítás szabadsága
- j) az egyesülési jog
- k) a tulajdonjog
- l) a lelkiismereti- és vallásszabadság joga

a) Az egyén általános cselekvési szabadsága az általános személyiségi jog egyik aspektusa, az emberi méltósághoz való jog részjogosítványa. Az egyén általános cselekvési szabadsága alatt az akaratnak megfelelő cselekvéshez való jog értendő. [8/1990. (IV. 23.) AB határozat.] A fogvatartott személy általános cselekvési szabadsága a fogvatartás tényéből adódóan korlátozott. Ez abban nyilvánul meg, hogy a fogvatartott nem választhatja meg tartózkodási helyét, mozgási szabadsága behatárolt, nem dönthet arról, hogy melyik orvosnál kívánja igénybe venni az egészségügyi ellátást.

Az önrendelkezési jog az emberi méltósághoz való jog egyik részjogosítványa. Az emberi méltósághoz való jog nem korlátozható, az önrendelkezési jog azonban igen, a korlátozást az elítéltek korlátozott szabadsága indokolja. Az önrendelkezési jog egyik nevesített korlátja az egészségügyi ellátás visszautasításával kapcsolatos önrendelkezési jog korlátozása. [Ld. ehhez: 30/2013. (X. 28.) AB határozat.] Erre akkor kerülhet sor, ha az elítélt saját vagy a közösség egészségének védelme érdekében van rá szükség, veszélyeztető, közvetlen veszélyeztető állapot fennállása, sürgős szükség esetén, illetve közegészségügyi-járványügyi érdekből. Ugyancsak az önrendelkezési jog korlátozását jelenti, hogy a fogvatartotti szervadományozás lehetőségét a büntetés-végrehajtás csak közeli hozzátartozók számára teszi lehetővé. Az Alkotmánybíróság 386/B/2005. számú határozata ezzel kapcsolatban megállapította, hogy a szervadományozás önkéntessége, kényszertől mentessége csak így biztosítható. A testület

kifejtette, hogy ezen alapjog korlátozását is a fogvatartás ténye indokolja, mivel a fogvatartottak nincsenek olyan helyzetben, hogy befolyásmentesen dönthessenek szerveik felajánlásáról.

b) *A munkához és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogot* az Alaptörvény XII. cikke biztosítja. Eszerint mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához. A büntetés-végrehajtás során a munkáltatást a büntetés-végrehajtási szervezet adottságai szerint kell megszervezni. Előfordulhat, hogy nem sikerült mindig minden elítéltnak munkát biztosítani, ekkor a munkavégzés átmenetileg, az akadályozó ok fennállásáig szünetel. Éppen ezért rendelkezik a törvény úgy, hogy a munkához való jog csak korlátozottan továbbélő jog, mert nem garantált a teljes foglalkoztatottság.

c) Az Alaptörvény XVII. cikk (4) bekezdése minden munkavállaló számára biztosítja a napi és heti pihenőidőhöz, valamint *az éves fizetett szabadsághoz való jogot*. A fizetett szabadság a munkában eltöltött napok után jár. A fogvatartottak munkavégzése eltérően alakul, a fizetett szabadság alapjául szolgáló egy évi munkavégzés tartama kettőszázötvennégy nap. Az évi fizetett szabadságot legkésőbb a munkában töltött kettőszázötvennegyedik napot követő három hónapon belül, betegség vagy más akadály esetén pedig az akadályoztatás megszűnésétől számított harminc napon belül kell kiadni. A fizetett szabadság időtartama a fogvatartottak esetében is húsz nap.

d) *A művelődéshez való jog, valamint a tanítás és a tanulás szabadsága* szintén olyan jogok, amelyek a büntetés-végrehajtás ténye miatt nem tudnak teljesen érvényesülni, csak annyira, amennyire azt a büntetés-végrehajtási intézet biztosítani tudja. Az alapfokú tanulmányok végzését mindenképpen biztosítani kell, még akkor is, ha ez a fogvatartott másik intézménybe való átszállításával jár, a felsőfokú tanulmányok végzéséhez azonban már parancsnoki engedély szükséges.

A szabadidő eltöltésének joga szintén a fogvatartás tényéből eredően korlátozott. A fogvatartottak életrendje szabályozott. Az életrend kötöttsége a végrehajtási fokozatokban eltérő, a fegyház fokozatban a legrészletesebben meghatározott, a fogház fokozatban kevésbé. A fogvatartottnak teljesítenie kell a kötelezettségeit, és a fennmaradó idejét használhatja szabadidőként, amely a büntetés-végrehajtási intézet függvénye, hogy mire is fordítható. A büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megsértő elítélttel szemben, valamint a büntetés-végrehajtás rendjének és biztonságának biztosítása érdekében fenytésként elrendelhető a büntetés-végrehajtási intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, illetve az attól való eltiltás is.

e) *A kegyeleti jog* korlátozása abban nyilvánul meg, hogy az elítélt csak a közeli hozzátartozója temetésén vehet részt, és ahhoz is a parancsnok engedélye szükséges. A korlátozást a közrend és a közbiztonság védelme indokolja. A fogvatartottat őr kíséri, és indokoltságtól függően igénybe lehet venni az őrzés mellett mozgáskorlátozó eszközöket (pl. bilincs, vezetőbilincs), illetve elektronikus távfelügyeleti eszközt. A magánelzárás idején is van lehetőség a közeli hozzátartozó temetésén való részvételre, azonban arra csak felügyelet mellett kerülhet sor.

f) *A szülői felügyeleti jog* is korlátozottan illeti meg a fogvatartottat. Az a szülő, aki a szülői felügyeleti jogot megszüntető ítélet hatálya alatt áll, nem tarthat kapcsolatot gyermekével, kivéve ha az mégis a gyermek érdekét szolgálja. [Ptk. 4:178. § (4) bek. és Ptk. 4:180. § (1) bek.] A gyermek érdekeit érintő fontosabb kérdésekben a szülők közösen gyakorolják szülői

felügyeleti jogukat. Ilyen lényeges kérdés lehet például az iskola, vagy az életpálya megválasztása. A bíróság azonban ítéletében ebben a tekintetben is korlátozhatja a különélő szülő felügyeleti jogát.

g) *A közérdekű adatokhoz való hozzáférés és a közérdekű adatok terjesztéséhez való jog* is korlátozottan érvényesül. A közérdekű adat megismerése iránt bárki igényt nyújthat be és bizonyos törvényi kivételekkel a közfeladatot ellátó szerveknek lehetővé kell tenniük, hogy a kezelésükben lévő közérdekű adatot az igénylő megismerhesse. A fogvatartottak a közérdekű adatok megismerésére csak akkor van lehetőség, ha az nem veszélyezteti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát.

h) *A magántitok védelme* a kapcsolattartáshoz való jog kapcsán kerül korlátozásra. A büntetés-végrehajtásnak biztosítania kell a magántitok tiszteletben tartását, azonban a végrehajtás tényéből adódóan korlátozniuk is kell. A fogvatartottak levelezése és telefonálása biztonsági ellenőrzés alá esik a fogvatartás biztonságának fenntartása érdekében. A telefonbeszélgetések indokolt esetben akár még meg is szakíthatók. A nemzetközi dokumentumokkal összhangban nem lehet ellenőrizni a hatóságokkal, a nemzetközi szervezetekkel, az alapjogi biztossal és a védővel való levelezést. [Sárközy v. Hungary, Report of the Commission, 6 March 1997, §§ 122124.] A telefonhívásoknál a védővel folytatott beszélgetés nem ellenőrizhető. A büntetés-végrehajtásért felelős szerv ugyanakkor ebben az esetben is jogosult a hívó, valamint a hívott fél személyazonosságáról meggyőződni és ennek érdekében a beszélgetés megszakítható.

i) *A véleménynyilvánítás szabadsága* is természetesen módosul a fogvatartás tényéből adódóan. Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozatában kifejtette, hogy „[a]z alkotmányos alapjogok között vannak olyanok, amelyeket a fogvatartás végrehajtása egyáltalán nem érinthet. Ilyen pl. az élethez és az emberi méltósághoz való jog. A fogvatartás lényegéből következően kizárt a személyi szabadság, a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga. A végrehajtás által nem érintett és a végrehajtás lényege miatt szükségképpen kizárt jogok között helyezhetők el a fogvatartás során továbbélő, de módosuló alapjogok. A véleménynyilvánítási szabadság ezek közé, a büntetés-végrehajtás során továbbélő, de a büntetés-végrehajtás ténye és körülményei miatt szükségképpen módosuló alapjogok közé tartozik.” A büntetés-végrehajtás intézet rendje és biztonsága érdekében a fogvatartottak véleménynyilvánítása korlátozható, a nyilvánosságnak szánt közlés előzetesen megismerhető, és akár vissza is tartható, ha annak nyilvánosságra kerülése veszélyeztetné a büntetés-végrehajtási intézet rendjét, működését vagy biztonságát. A vélemény nyilvánosságra hozatala a nemzetbiztonság védelme, a minősített adat közlésének megakadályozása, a bűncselekmény megakadályozása, a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága, a bűnöző életmód népszerűsítésének megakadályozása, valamint az elítélt vagy a hozzátartozója számára a bűncselekménnyel kapcsolatos vélemény nyilvánosságra hozatalából eredő vagyoni előny elérésének megakadályozása céljából korlátozható.

j) Az Alkotmánybíróság az *egyesülési joggal* összefüggésben megállapította, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak alapjogaival kapcsolatban fontosnak és irányadónak tartja, hogy „a szabadságvesztés büntetésének ténye csupán az alapjog-gyakorlás olyan szűkítését indokolhatja, amelynek alapja valamely, a büntetés végrehajtásához szorosan kapcsolódó érdek. A fogvatartottak alkotmányos jogait érintő olyan jogszabály, amely a fogvatartás tényéből következően korlátozza az elítéltet abban, hogy valamely alapjogával élhessen, akkor tekinthető alkotmányosnak, ha az legitim büntetési célokat szolgál. Jelen ügyben az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az állam büntetőhatalmának hatékony

értvényesítése és a büntetés-végrehajtás rendjének fenntartása érdekében bizonyos esetekben szükséges lehet az egyesülési jog gyakorlásának korlátozása.” [569/B/1999. AB határozat, 2002. október 7.] Az elítéltek mindaddig élhetnek egyesülési jogukkal, amíg az a büntetés-végrehajtás célját, a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát nem sérti vagy veszélyezteti. A büntetés-végrehajtási intézet falain kívül nem vehetnek részt az egyesületek életében, azonban ez nem érinti már meglévő, vagy leendő egyesületi tagságukat. Annak sincs akadálya, hogy a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézeten belül hozzanak létre például egy érdekvédelmi szervezetet, azonban csak akkor van erre lehetőség, ha az nem veszélyezteti a fogvatartó büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát.

k) A tulajdonjog bizonyos részjogosítványai korlátozottan érvényesülnek a szabadságvesztés büntetés során. Így például a fogvatartottnál lévő tárgyak köre is korlátozott lehet, azokat a tárgyakat, amelyeket a fogvatartott nem tarthat magánál, letétbe kell helyezni. Nem rendelkezhet szabadon a fogvatartott a keresményével sem, bizonyos részét a büntetés-végrehajtási intézet a szabadulásának idejéig visszatartja.

l) Minden elítélt számára biztosítani kell a lelkiismereti és vallásszabadság jogát, így a lelkiismereti és vallási meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását. Ez a jog szintén a végrehajtás rendje és biztonsága érdekében korlátozható. Így ha az elítélt magatartásával veszélyeztetni a büntetés-végrehajtási intézet rendjét vagy biztonságát, eltiltható az istentiszteleten való részvételtől. Korlátozás nélkül biztosítani kell azonban az egyházi személyekkel az ellenőrzés nélküli találkozás lehetőségét.

C) A végrehajtással nem érintett jogok

A fogvatartottaknak vannak olyan alapjogaik, amelyeket a fogvatartás nem érinthet, azokat korlátozás nélkül kell biztosítani. Ezek a jogok az alábbiak:

- a) az élethez, az emberi méltósághoz való jog,
- b) a személyi biztonsághoz való jog,
- c) a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód tilalma,
- d) az egyenlő bánásmódhoz való jog,
- e) a hátrányos megkülönböztetés tilalma,
- f) az anyanyelv használatának joga,
- g) a bíróság előtti jogegyenlőséghez való jog,
- h) a jogorvoslathoz való jog,
- i) a házasság és a család intézményéhez való jog,
- j) az örökléshez, valamint
- k) a kártérítéshez való jog.

Az egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése: A büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka a büntetés-végrehajtási intézet rendjét, illetve a fogvatartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolása idejére, de legfeljebb öt napra elrendelheti egyes jogok korlátozását. Ezt az öt napot az országos parancsnok további öt nappal meghosszabbíthatja. *Teljesen vagy részlegesen felfüggeszthető* a kapcsolattartás, a szabad levegőn tartózkodás, az önképzés a sajtótermék rendelése, a művelődés, sportolás, tanulás, oktatás, képzés, reintegrációt elősegítő programokon való részvétel, valamint a véleménynyilvánítás a fogvatartotti fórumokon. Az intézkedés vonatkozhat minden fogvatartottra, a fogvatartottak meghatározott csoportjára, vagy akár csak egyes fogvatartottra.

Terrorfenyegetettség miatt a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka korlátozhatja az elítéltek meghatározott jogait (kapcsolattartás, tanulás, szabad levegőn való tartózkodás, oktatásban, szakképzésben, egyéb programokon való részvétel, véleménynyilvánítás, súlyosan beteg hozzátartozó meglátogatása, közeli hozzátartozó temetésén való részvétel), az intézetén kívüli munkavégzést, a szakképzésben, továbbképzésben való részvételt, valamint a magánál tartható tárgyak körét.

2. Jogosultságok a Bv. tv. alaprendelkezéseiben

A) A jogérvényesítési jog

A jogérvényesítési jog három jogintézményt foglal magában:

1. *a kérelem előterjesztését,*
2. *a panasz benyújtását, valamint*
3. *a jogorvoslati jogot.*

A fogvatartott a fogvatartással összefüggésben, valamint büntetés-végrehajtási ügyben terjeszthet elő *kérelmet*. A kérelemről hozott döntéssel szemben *panasszal* élhet. A *jogorvoslathoz való jog* pedig a végrehajtásért felelős szerv határozatának bírósági felülvizsgálatát, valamint a büntetés-végrehajtási bíró határozata elleni fellebbezést foglalja magában. Panasszal vagy kérelemmel alapvetően a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészhez, az alapvető jogok biztosához, a nemzeti megelőző mechanizmus feladatainak teljesítésére felhatalmazott munkatárshoz, valamint nemzetközi jogvédő szervezethez lehet fordulni. Egyéb ügyben a fogvatartott fordulhat a bírósághoz vagy más hatóságokhoz, szervezetekhez, képviselőire meghatalmazást adhat.

A kérelmet, a panasz, valamint az egyéb jogorvoslati kérelmet írásban kell benyújtani, azonban a tartósan vagy véglegesen érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – élő, illetve írni vagy olvasni nem tudó, vagy a magyar nyelvet nem beszélő, valamint az egészségi állapota miatt akadályozott fogvatartott számára is biztosítani kell annak lehetőségét, hogy jogait érvényesíteni tudja. A fiatalkorú, a cselekvőképtelen nagykorú, illetve a cselekvőképességében részlegesen korlátozott fogvatartott önállóan tehet nyilatkozatot.

B) Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága, a nem megfelelő elhelyezési körülmények okán az Emberi Jogok Európai Egyezmény 3. cikke megsértése miatt. 2015. március 10-én született meg a *Varga és társai ügyben* [Application nos.14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13.] a vezető ítélet, amelyben a bíróság felhívta Magyarországot az egyezményesértő büntetés-végrehajtási körülmények megszüntetésére, valamint hatékony preventív és kártalanítási jogorvoslat kialakítására. A törvény *preventív eszközként* vezeti be a zsúfolt elhelyezési körülmények miatti, speciális jogcímen alapuló panasz lehetőségét, amellyel a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokához lehet fordulni. Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények fennállása esetén a parancsnok a panasz alapján az elhelyezési körülmények javítása vagy ellensúlyozása érdekében a lehetőségekhez mérten megteszi a szükséges intézkedéseket, pl. más zárkába helyezheti át az elítéltet, vagy számára több szabad levegőn tartózkodást engedélyezhet, illetve egyes kapcsolattartási formák tekintetében

megnővelheti azok gyakoriságát vagy hosszát. Adott esetben kezdeményezheti az elítélt átszállítását másik büntetés-végrehajtási intézetbe.

Ennek jegyében került bevezetésre *az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás*. Az eljárás során a büntetés-végrehajtási bíró meghatározza az egyezményesértő fogvatartási körülmények miatti kártalanítás mértékét a fogvatartási napok és az általa meghatározott napi tétel szorzataként. A *kártalanítás alapja* tehát a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya, és az ehhez kapcsolódó más a kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző körülmény (pl. az illemhely elkülönítésének hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés). Ezen a jogcímen nincs helye kártérítés vagy sérelemdíj megfizetésének.

A büntetés-végrehajtási bíró összességében értékeli a zsúfolt elhelyezési körülményekből eredő sérelmeket, és az alapján állapítja meg a sérelem mértékét. A *kártalanítás egy napra eső összege* 1200-1600 forint. A kártalanítás minden olyan napra jár, amelyet a fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között töltött. A kártalanítási igény az alapvető jogokat sértő elhelyezés megszűnésétől számított hat hónapon belül érvényesíthető. A *határidő elmulasztása jogvesztő*. A kártalanítás iránti kérelmet előterjesztheti a fogvatartott és a védője is. A kártalanítás iránti igény benyújtásának formai feltétele, hogy a fogvatartott az egyezményesértő elhelyezés miatt merítse ki a sérelem elhárítását még preventív eszközként lehetővé tévő speciális panaszjogát.

A kérelemben meg kell jelölni, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága kötelezte-e kártérítésre az államot, illetve azt is, ha polgári bíróság ítélte meg kártérítést vagy sérelemdíjat. A törvény meghatározza, hogy a kártalanítással szemben milyen követelések kielégítésének lehet helye. Ezek a bűncselekménnyel összefüggésben megítélt polgári jogi igény, a polgári bíróság által megítélt kártérítés vagy sérelemdíj, valamint a gyermektartásdíj behajtási iránti végrehajtási eljárásban érvényesített követelés. Ha a kártalanítás összege nem fedezi valamennyi követelést, akkor sorrendben először a gyermektartásdíj iránti követelést, majd a polgári jogi igényt, ezt követően a kártérítést és a sérelemdíjat kell kielégíteni. A kártalanítás kifizetése az igazságügyért felelős miniszter feladata. A kifizetésre a határozat kézbesítésétől számított hatvan nap áll rendelkezésre.

C) A védelemhez és a képviselőhez való jog

Az elítéltet megilleti a védelem joga, védő meghatalmazására vagy kirendelésére is van lehetőség büntetés-végrehajtási ügyben. *Védőt* a fogvatartott, törvényes képviselője vagy nagykorú hozzátartozója, külföldi állampolgár esetén konzuli tisztviselője hatalmazhat meg. A felsoroltak kérelmére vagy hivatalból a végrehajtásért felelős szerv székhelye szerint illetékes büntetés-végrehajtási bíró haladéktalanul védőt rendel ki. A védőnek iratbetekintési joga és önálló nyilatkozattételi joga van. A fogvatartott a védővel írásban, szóban vagy személyesen is ellenőrzés nélkül érintkezhet, a büntetés-végrehajtási szervezet azonban jogosult a védő személyazonosságáról meggyőződni.

A fogvatartással kapcsolatos, nem büntetés-végrehajtási ügyben *képviselő* meghatalmazására van lehetőség. A fogvatartással összefüggő ügyek közül csak a Bv. tv. által megadott fogalom alá vonható típusúak minősülnek büntetés-végrehajtási ügynek. Azokban, amelyek kimaradnak ebből az értelmezési körből, de alapvetően a fogvatartáshoz, vagy azzal összefüggésben álló helyzethez kapcsolódnak van lehetőség a képviselő meghatalmazására.

Fontos eltérés a védőhöz képest, hogy a képviselőnek nem kell feltétlenül ügyvédnek lennie, tehát a meghatalmazás ebben az esetben bárkit feljogosít a képviselőként való eljárásra. A képviselővel a fogvatartott szóban, írásban, személyesen, ellenőrzés mellett érintkezhet. Nem ellenőrizhető a személyes a fogvatartott és őt nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv, így különösen az Emberi Jogok Európai Bírósága elé terjesztett ügyben képviselő

személy között, kivéve abban az esetben, ha a képviselő a hozzátartozója. Ha a képviselő magatartása súlyosan sérti vagy veszélyezteti a fogvatartás biztonságát vagy a végrehajtás rendjét, a végrehajtásért felelős szerv vezetője a képviselőt indokolt határozattal kizárhatja a kapcsolattartásból. A határozat ellen bírósági felülvizsgálattal lehet élni.

Nem magyar állampolgár fogvatartott jogosult az államának *diplomáciai vagy konzuli képviseletéhez* fordulni, annak képviselőjével kapcsolatot tartani. Hontalan személy jogosult az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságához fordulni, és annak képviselőjével kapcsolatot tartani. Fogvatartással kapcsolatos egyéb ügyben a fogvatartott a jogi segítségnyújtásról szóló törvény rendelkezései szerinti jogi szolgáltatást vehet igénybe és jogosult a jogi segítségnyújtási eljárást lefolytató szervvel, valamint a jogi szolgáltatást nyújtó jogi segítővel, illetve pártfogó ügyvéddel kapcsolatot tartani.

D) Az anyanyelvhasználathoz és a tájékoztatáshoz való jog

A fogvatartottat a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány. Mind írásban, mind szóban használhatja *anyanyelvét vagy regionális, nemzetiségi nyelvét, illetve az általa ismert nyelvet*. Az anyanyelv használatának elve magában foglalja azt is, hogy a fogvatartott által értett nyelven tájékoztatni kell a jogairól és kötelezettségeiről, valamint a büntetés-végrehajtási intézet házirendjéről is. A fogvatartottat *írásban kell tájékoztatni* többek között:

- a jogorvoslati lehetőségről,
- a védelemhez való jogról,
- az anyanyelv használatáról,
- az iratbetekintési jogról,
- a kapcsolattartási formákról.

Összességében elmondható, hogy azokról az információkról kell írásban tájékoztatni a fogvatartottat, amelyek a legközvetlenebbül szolgálják jogainak érvényesülését, illetve meghatározzák kötelezettségeinek teljesítését. A tájékoztatást a fogvatartott életkorának, értelmi képességének, fizikai állapotának megfelelően kell megtenni.

A törvény speciális, a helyzetükhöz igazodó tájékoztatási kötelezettséget határoz meg a *kényszerintézkedés hatálya alatt álló* (pl. a védelemhez való jogról, a személyes költségmentességhez való jogról, a gyanúsításról, a vallomástétel megtagadásának jogáról), valamint az *európai elfogatóparancs hatálya alatt álló személyekkel kapcsolatosan* (pl. az európai elfogatóparancs tartalmának megismeréséhez fűződő jogról, az egyszerűsített átadásról). A tájékoztatás megtörténtét és annak tudomásul vételét írásban rögzíteni kell. Szóban, két tanú jelenlétében kell megtenni a tájékoztatást, ha a fogvatartott nem tud írni, olvasni, vagy az írásbeli tájékoztatás nem áll rendelkezésre az általa értett nyelven.

E) Az iratbetekintés és a másolatkészítési jog

Alapvető annak biztosítása, hogy *az arra jogosultak birtokában legyenek minden olyan információnak, amely ügyükkel kapcsolatban keletkezett*. Ennek megfelelően megtekintheti a büntetés-végrehajtás során keletkezett iratokat:

- a fogvatartott,
- a védője,
- a képviselője,
- a fiataalkorú törvényes képviselője,
- a kényszergyógykezelt törvényes képviselője, házastársa, élettársa.

Aki az iratokat megtekintheti, azokról *feljegyzést készíthet, illetve másolatot kérhet*. A másolatot nyolc munkanapon belül ki kell adni. Az eljárásra egyebekben a büntetőeljárási törvény szabályait kell alkalmazni.

A büntetés-végrehajtás során azonban keletkeznek olyan iratok, amelyekbe a jogosultak nem tekinthetnek be, így azokról másolatot sem lehet készíteni. Ilyenek például a döntés-előkészítés során készült tervezetek, kockázatelemzésre, kockázatkezelésre vonatkozó részek, szakmai feljegyzések. Ezek alapvetően olyan iratok, amelyek a büntetés-végrehajtás biztonságát érintik, ez indokolja az iratbetekintési jog korlátozását. A másolat kiadásáról indokolt határozatot kell hozni, amellyel szemben bírósági felülvizsgálati kérelemmel lehet élni. Speciális szabályok vonatkoznak az egészségügyi dokumentációval kapcsolatos iratbetekintésre és másolat kiadásra.

3. Az elítélt büntetés-végrehajtási jogviszonyból eredő jogai

Az elítélt számára a büntetés-végrehajtási jogviszony további jogokat keletkeztet. A büntetés-végrehajtási jogviszonyból eredő jogok a büntetés-végrehajtás időtartamára érvényesek, így a büntetés-végrehajtási jogviszony megszűnésével automatikusan megszűnnek. Az elítélti jogok biztosítása a fogvatartó szervek feladata és kötelessége.

A) A megfelelő elhelyezéshez és ellátáshoz való jog [Bv. tv. 122. § a) pont]

A *higiéniai feltételeknek megfelelő egészséges elhelyezéshez való jog* a büntetés-végrehajtási szervezet nevesített feladata. Az Emberi Jogok Európai Bírósága számos elmarasztaló ítéletet hozott az Egyezmény 3. cikkének sérelmére hivatkozással a nem megfelelő elhelyezési körülmények miatt (pl. ablaktalan helyiségek, le nem választott illemhelyiség).

Az embertelen, megalázó bánásmód tilalma egyszerre teremt pozitív és negatív kötelezettséget az állam számára. Egyfelől az állami szerveknek tartózkodnia kell a fogvatartottakkal szembeni embertelen és megalázó bánásmód alkalmazásáról, másfelől biztosítaniuk kell az emberi méltóság követelményével összeegyeztethető végrehajtási feltételek megteremtését és fenntartását.

A büntetés-végrehajtási intézetben belül elhelyezési *részleget, illetve körletet* kell kialakítani, amelyen belül található a *zárkák és a lakóhelyiségek*.

Külön zárkát kell kialakítani többek között:

- a fogvatartottak befogadására (befogadó zárka),
- a magánelzárás végrehajtására (fegyelmi zárka),
- az ön- és közveszélyes elítéltek elhelyezésére, valamint
- befogadó egészségügyi zárkát azon elítéltek számára, akiknek az egészségügyi vizsgálatát a befogadási eljárás során még nem végezték el.

Az elítéltek sajátos helyzetére, illetve különleges szükségleteire tekintettel az országos parancsnok engedélyével egyéb rendeltetésű zárkák, valamint lakóhelyiségek is kialakíthatók. Ilyen sajátos kezelési igényű elítéltek számára kialakított részleg például a hosszúidős speciális részleg, a gyógyító-terápiás részleg, a pszichoszociális, illetve a drogprevenciós és a vallási részleg.

Az egészséges elhelyezéshez való jog meghatározó része *a megfelelő nagyságú élettér* biztosítása. A jogszabályban meghatározott minimális mértékű élettér kialakításának kötelessége a fogvatartottak emberi méltóság sérelme nélküli elhelyezését biztosítja. A fogvatartottak számára *minimum hat köbméter légtér*et, férfiak esetén legalább *három négyzetméter*, nők és fiatalkorúak esetén legalább *három és fél négyzetméter* mozgástérrel kell biztosítani. Egyszemélyes elhelyezés esetén ez a szám legalább hat négyzetméter. Előzetesen letartóztatottak esetén pedig legalább tíz köbméter légtér és négy négyzetméter mozgástér.

A fogvatartottak számára biztosítani kell *a megfelelő minőségű és mennyiségű ételmezést*. Ez napi háromszori étkezést jelent. Egészségügyi, illetve vallási szempontokat is figyelembe kell venni az ételmezés biztosítása során. Kérdésként merül fel, mi a teendő akkor, ha a fogvatartott éhségstrájkba kezd. A végrehajtó hatóságoknak tiszteletben kell tartaniuk azt, azonban ha a beavatkozást szükségesnek tartják, akkor azt meg kell tenni, de oly módon, hogy az ne sértse a fogvatartott emberi méltóságát. Az elítéltek jogosultak *megfelelő ruházatra*, de egyben kötelesek a végrehajtási fokozatnak és rezsimszabályoknak megfelelő *formaruházatot* viselni. A ruházatnak meg kell felelnie az adott évszaknak, és nem lehet megalázó vagy lealacsonyító jellegű. A saját ruhát csak abban az esetben lehet viselni, ha a büntetés-végrehajtási intézet nem tud formaruhát biztosítani számukra.

Az elítélt jogosult a törvényben *nem tiltott használati tárgyakat magánál tartani*. A fogvatartott magánál tarthat például tisztasági felszereléseket, ruházati anyagokat, élelmiszereket, étkezési eszközöket, dohánytermékeket és dohányterméket kiegészítő termékeket, írószereket, papírárukat, vallási kegytárgyakat, imakönyvet, valamint engedélyezett gyógyszereket, gyógyászati- vagy orvosi segédeszközöket, vitaminokat. [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 1. sz. melléklet.] A fogvatartottnál magánál tartható tárgyak köre a fokozatoktól és rezsimektől függ, eltérő lehet, a szigorúbb rezsimek a fogvatartott birtokában tartható tárgyak mennyiségének csökkentéséről, míg az enyhébbek a birtokolható tárgyak körének és mennyiségének bővítéséről rendelkeznek. A jogszabályban meghatározott szempontok mellett korlátozhatja a fogvatartottnál magánál tartható tárgyak körét a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága, illetőleg az fegyelmi fenyítésként is elrendelhető.

A fogvatartott által *nem birtokolható olyan tárgy*, amely

- a közbiztonságot veszélyezteti,
- jogszabályba ütközik,
- a fogvatartás rendjét, biztonságát veszélyezteti,
- a fogvatartott és más személyek testi épségét, egészségét veszélyezteti,
- alkalmas lehet arra, hogy a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztesse, vagy
- amellyel bűncselekményt követhetnek el.

B) Az egészségügyi ellátáshoz való jog [Bv. tv. 122. § e) pont]

Az állam nemzetközi dokumentumokból fakadó kötelezettsége, hogy mindenki számára biztosítsák a megfelelő színvonalú egészségügyi ellátást. A fogvatartottak számára biztosítandó egészségügyi ellátásnak is ezzel azonos szintűnek kell lennie, mert *a szabadságelvonás nem korlátozhatja a testi és mentális egészséghez való jogot*.

A végrehajtási szerveknek biztosítani kell:

- a megfelelő elhelyezést,
- a friss levegőt,
- a jó higiéniai feltételeket,
- az egészségügyi ellátást tekintve pedig az orvoshoz jutás, a késedelem nélküli ellátás lehetőségét.

Az egészséghez való jognak része a humánus végrehajtási környezet kialakítása is. A nem megfelelő egészségügyi ellátás az embertelen, megalázó bánásmód veszélyét rejtheti magában. Az egészség része emellett a *megfelelő testi és szellemi állapot*. A fogvatartottak számára biztosítani kell annak fenntartását és fejlesztését. Ennek eszközei:

- a szabad levegőn tartózkodás,
- a sportolási lehetőségek igénybevétele,
- az önképzés,
- a művelődési és a tanulási lehetőségek.

A fogvatartottak számára biztosítani kell napi *minimum egy óra szabad levegőn tartózkodást*. A megfelelő szellemi állapot fenntartásához és fejlesztéséhez hozzájáruló oktatás, szakképzés, továbbképzés a reintegráció hatékonyabbá tételét is szolgálja. A büntetés-végrehajtási intézet ezzel összefüggésben biztosítja a fogvatartottak számára a művelődési, szabadidős, sport, és egyéniesített személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét. Az elítéltek arra is jogosultak, hogy a *saját költségükön* fejlesszék testi, szellemi állapotukat, így sajtóterméket rendelhetnek meg, illetve térítés ellenében igénybe vehetik a kondicionáló termet. A *tanuláshoz való jog* a fogvatartottak számára a büntetés-végrehajtási keretek között folytatott képzés lehetőségét foglalja magában. A munkát végző elítéltek munkaidejének beosztásánál figyelembe kell venni a tanulmányok folytatását, és biztosítani kell az oktatásban való részvételt.

Inkább a munkához való joggal összefüggésben értelmezendő, de a megfelelő egészségi állapothoz hozzájárul a *pihenéshez és a szabadidőhöz való jog* biztosítása, amely tartalmazza a munkaidő ésszerű korlátozását és a fizetett szabadságot. A munkát végző elítéltek számára legalább tizenegy óra egybefüggő pihenőidőt kell biztosítani a napi munka befejezése és a következő napi munkavégzés között. Ettől el lehet térni megszakítás nélküli, többműszakos vagy idénymunka esetén, azonban legalább nyolc órát ilyenkor is biztosítani kell. A napi pihenőidőn felül az elítélteket heti két pihenőnap is megilleti.

C) A kapcsolattartáshoz való jog

A személyi szabadság elvonása nem járhat a fogvatartott teljes elszigetelésével, a külső kapcsolatot elvesztésével. Ezért a fogvatartottat megilleti a hozzátartozókkal, az általa megjelölt és a büntetés-végrehajtási intézet által engedélyezett személyekkel való kapcsolattartás joga. A kapcsolattartás alapvető eleme a *normalizációnak*, a *nyitottságnak*, valamint elengedhetetlenül szükséges a társadalomba való visszailleszkedéshez is. A *normalizáció elve* szerint a szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítéltek életmódját, a fogva tartás anyagi, infrastrukturális feltételeit, valamint az elítéltek jogi helyzetét a lehető legjobban közelíteni kell a szabad élet általános feltételeihez. A *nyitottság elve* értelmében szélesíteni kell a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal.

A hozzátartozókkal való kapcsolattartás alanyi jognak jár, más személyekkel való kapcsolattartás engedélyezése a büntetés-végrehajtási intézet mérlegelési jogkörébe tartozik. A büntetés-végrehajtási intézet a büntetőeljárás eredményes lefolytatása, illetve bűnmegelőzési érdekből korlátozhatja a kapcsolattartást, és megtagadhatja az engedélyezést. Ezzel a döntéssel szemben a fogvatartott jogorvoslattal élhet. Fontos szabály, hogy annak a személynek, akit a fogvatartott megjelöl, hozzá kell járulnia ahhoz, hogy bizonyos személyes adatai szerepeljenek a kapcsolattartók nyilvántartásában.

Tiszteletben kell tartani a fogvatartottak magán- és családi életét, azonban a büntetés-végrehajtás kötelessége ellenőrizni a fogvatartottak kommunikációját (a levelezést, a telefonálást, a látogatást, valamint a csomagküldeményt is). A kapcsolattartáshoz való jog korlátozása során tiszteletben kell tartani az arányosság elvét, minél szűkebb körre kell azt szorítani. Bizonyos kapcsolattartás nem ellenőrizhető, például a nemzetközi emberi jogi szervezetekkel, különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságával folytatott kommunikáció.

D) Szociális ellátásokhoz való jog

A fogvatartottakat megilleti a baleseti ellátásra és az egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság, a pénzbeli ellátások kivételével a biztosítottakkal azonos módon. A fogvatartás alatt végzett munka közben, avagy azzal összefüggésben, illetve a fogvatartást foganatosító szerv közege által adott utasítás teljesítése közben, vagy azzal összefüggésben elszenvedett

baleset a baleseti egészségügyi szolgáltatásra jogosultság szempontjából üzemi balesetnek tekintendő. [217/1997. (XII. 1.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdés c) pont.]

A már megállapított rendszeres pénzellátások sorsáról a fogvatartott jogosult dönteni.

Rendszeres pénzellátás: [1993. évi III. tv. 4. § (19 bek. i) pont]

- a) a táppénz,
- b) a csecsemőgondozási díj, a gyermekgondozási díj, a gyermekgondozást segítő ellátás, a gyermekgondozási segély, a gyermeknevelési támogatás,
- c) az öregségi nyugdíj, a korhatár előtti ellátás, a szolgálati járandóság,
- d) a táncművészeti életjáradék, az átmeneti bányászjáradék, a rokkantsági nyugdíj, a rehabilitációs járadék,
- e) a megváltozott munkaképességű személyek ellátásai, az öregségi járadék, a munkaképtelenségi járadék, az időskorúak járadéka, a rendelkezésre állási támogatás, a bérpótló juttatás, foglalkoztatást helyettesítő támogatás,
- f) az özvegyi járadék, az özvegyi nyugdíj,
- g) a baleseti táppénz, a baleseti rokkantsági nyugdíj, a hozzátartozói baleseti nyugellátás,
- h) az átmeneti járadék, a rendszeres szociális járadék, a bányászok egészségkárosodási járadéka, a rokkantsági járadék, a hadigondozottak és nemzeti gondozottak pénzbeli ellátásai,
- i) a rendszeres szociális segély, az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás, az ápolási díj, a nemzeti helytállásért elnevezésű pótlék, a közszolgálati járadék, valamint
- j) az uniós rendeletek alapján külföldi szerv által folyósított egyéb azonos típusú ellátás.

A fogvatartott kérheti az adott ellátás büntetés-végrehajtási intézetbe, vagy az általa meghatalmazott személynek történő folyósítását. Amennyiben a büntetés-végrehajtási intézetbe kéri, azt letétbe kell helyezni. A családtámogatási ellátásformák közül nem jár gyermekgondozási támogatás annak, aki előzetes letartóztatásban van vagy a szabadságvesztés büntetését tölti.

E) Jogorvoslathoz való jog

A fogvatartott számára a *kérelmezési, a panaszjog, valamint a jogorvoslathoz való jog* együttesen biztosítják azt, hogy a büntetés-végrehajtás folyamatában a legszélesebb körben érvényesüljön a végrehajtás feletti bírósági és ügyészi kontroll. Ezáltal biztosítani kell azt is, hogy a fogvatartott ne váljon kiszolgáltatottá a végrehajtás során. [248/B/1998. AB határozat.]

A fogvatartottak jogorvoslati jogának érvényesüléséről a büntetés-végrehajtási intézet gondoskodik. Az elítéltnak a jogai érvényesítéséhez és kötelezettségei teljesítéséhez szüksége minden tájékoztatás és felvilágosítást meg kell adni a jogorvoslati eljárás során.

A fogvatartottak jogorvoslathoz való jogának érvényesülési és érvényesítési eszközei:

- a) *panasz*
- b) *közérdekű bejelentés*
- c) *kérelem*
- d) *jognyilatkozat tétele*
- e) *bírósági felülvizsgálati kérelem*
- f) *kereset*

A *panasz* olyan kérelem, amely egyéni jog- vagy érdeksérelem megszüntetésére irányul, és nem tartozik más eljárás hatálya alá. A *közérdekű bejelentés* olyan körülményre hívja fel a

figyelmet, amelynek orvoslása vagy megszüntetése a közösség vagy az egész társadalom érdekét szolgálja. Mind a panasz, mind a közérdekű bejelentés javaslatot is tartalmazhat. A fogvatartottak panaszt és közérdekű bejelentést tehetnek a fogvatartással összefüggésben, vagy attól függetlenül is.

Büntetés-végrehajtási ügyben, illetve a fogvatartással összefüggésben a legáltalánosabb jogérvényesítési eszköz a *kérelem* előterjesztése, illetve a *jognyilatkozat tétele*. A kérelem vonatkozhat például a feltételes szabadságra bocsátásra, vagy az enyhébb fokozat kijelölésére, a jognyilatkozat tétele lehet például a védő meghatalmazása.

A *jogorvoslathoz való jog* az egyén olyan jogosítványa, amelyet nem korlátoz a szabadságelvonás. Emellett azonban a büntetés-végrehajtási jogviszonyból eredő jogosultság, amely biztosítja, hogy a fogvatartott a személyéhez kapcsolódó, fogvatartással összefüggő döntések ellen jogorvoslattal élhet. A jogorvoslat lehet a döntés ellen benyújtott panasz, bírósági felülvizsgálati kérelem, illetve kereset.

Panasszal lehet élni a büntetés-végrehajtási szerv ügyintézésre jogosult tagjának döntése – kivéve a kérelemnek helyt adó – vagy az intézkedés ellen, illetve annak elmulasztása esetén annak a büntetés-végrehajtási intézetnek a parancsnokához, ahol a döntés, az intézkedés vagy a mulasztás történt. *Bírósági felülvizsgálatnak* csak a törvény által meghatározott esetekben van helye. (Ld. még 3.3.1. pont) A fogvatartott kártérítési igényét elbíráló, valamint az általa okozott kár megtérítésére kötelező határozattal szemben lehet helye *kereset* előterjesztésének.

Meg kell említeni, hogy a fogvatartott *közvetlenül fordulhat a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészhez, az alapvető jogok biztosához, valamint a nemzeti megelőző mechanizmus munkatársához*. A fogvatartotti jogérvényesítés fontos további állomását jelentik a nemzetközi jogvédő szervezetek, akikhez az elítéltek kérelemmel, panasszal fordulhatnak. Egyéni panasztételi-mechanizmus kapcsolódik például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához. A legmagasabb szintű jogvédelmet az Emberi Jogok Európai Bírósága testesíti meg, hiszen kötelező erővel bíró ítéleteket alkot, így jogsértés megállapítása esetén az elmarasztalt tagállam köteles az ítéletben foglaltak szerint eljárni.

F) Rendelkezési és kártérítéshez való jog

A fogvatartott pénzének meghatározott hányadával nem rendelkezhet, csak a jogszabályban meghatározott költségek (a tartási költségekhez való hozzájárulás összege, a szabadulás idejére tartalékolandó összeg, a végrehajtása alá eső összeg, a törvény alapján megtérítendő költségek, pl. munkaköri alkalmassági vizsgálat költsége, valamint többlétszolgáltatások díjai) levonását követően fennmaradt pénzösszeget fordíthatja személyes szükségleteire, és rendelkezhet vele szabadon. A személyes szükségletekre fordítható pénzösszeg arány függ attól, hogy a fogvatartottat milyen rezsimbe sorolták be.

A büntetés-végrehajtási jogviszony alapján jön létre az elítéltek *kártérítéshez való joga*. Ennek alapján a fogvatartott jogosult a végrehajtás során keletkezett kárának megtérítésére. A kárigényt annál a büntetés-végrehajtási szervnél lehet előterjeszteni, ahol a kár bekövetkezett, vagy amely a szerződést a kárt okozó gazdálkodó szervezettel vagy egyéb szervezettel megkötötte. A fogvatartott, ha már szabadult, közvetlenül keresettel fordulhat a büntetés-végrehajtási szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz, vagy a munkáltatással összefüggésben okozott kár megtérítése érdekében a közigazgatási és munkaügyi bírósághoz fordulhat. A fogvatartott a kártérítési igényét elbíráló határozattal szemben keresetindítási joggal rendelkezik. A büntetés-végrehajtási szervezet kárfelelősségére a Polgári Törvénykönyv szabályai az irányadók.

G) A reintegrációhoz kapcsolódó jogok

A büntetés-végrehajtási jogviszony keletkezteti az elítéltek jogát *a társadalomba való visszailleszkedéshez kapcsolódó segítségnyújtásra*. A reintegráció arra irányul, hogy elősegítse az elítéltek szabadulás utáni eredményes visszailleszkedését a társadalomba. Az elítéltek szabadulásra történő felkészítése már a büntetés-végrehajtás alatt kezdetét veszi. Ennek keretében a fogvatartottnak lehetősége van arra, hogy segítséget kérjen a pártfogó felügyelőtől, más szervezetektől jövőbeli munkahely és lakóhely kereséséhez. [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 136. § (5) bek.]

Fontos emellett, hogy biztosítani kell a fogvatartottak számára *az oktatási, képzési, valamint a reintegrációt elősegítő személyes fejlődést biztosító programokon való részvétel lehetőségét*. Az oktatás, a szakképzés, a továbbképzés, valamint a személyes fejlődést biztosító programok azt célozzák, hogy a fogvatartott könnyebben tudjon integrálódni a munkaerő piacra, csökkentse a fogvatartott korábbi életviteléből adódó hátrányokat, valamint fejlessze a fogvatartott szociális készségeit. Ilyen programok lehetnek a drogprevenció, pszichoszociális részlegen való elhelyezés, vagy a művelődési, szabadidős, sport, egyéniesített személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programok. A reintegrációs programokon való részvétel lehetősége az egyes végrehajtási fokozatokban és rezsimekben eltérő lehet.

Az eredményes reszocializáció a társadalom védelmét is szolgálja egyben. Ezen cél megvalósítását célozzák a visszaeső bűnözés kockázatát csökkentő programok. Kiemelt figyelemmel kell kezelni a nemi élet szabadsága, illetve nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetőit, illetve a szexuális motívummal bíró személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetőit. Ezen elkövetők vonatkozásában fel kell mérni az újabb hasonló bűncselekmény elkövetésének veszélyét, illetve fel kell ajánlani a visszaesés valószínűségét csökkentő foglalkozáson való részvétel lehetőségét.

H) Nők, fiatalkorúak, fogyatékkal élő fogvatartottak sajátos jogai

A nők, a fiatalkorúak és a fogyatékkal élő fogvatartottak speciális helyzete indokol a büntetés-végrehajtási jogviszonyból eredő speciális jogokat.

a) A női elítéltek vonatkozásában elsősorban a várandósságra és az anyaságra tekintettel állapítanak meg eltérő szabályokat. A várandós, illetve a kisgyermekes fogvatartott nők jelen törvényben nem szabályozott azon jogai nem korlátozhatók, amelyek a fogvatartott nő egészségét védik, illetve a gyermek fejlődését szolgálják.

- A tizenkettedik hetet elérő terhesség esetén nyilatkoztatni kell a női fogvatartottat, hogy kéri-e a büntetés félbeszakítását.
- A várandós elítélt térítés nélkül kaphat gyógyszeres és gyógyászati segédeszközöket.
- Az anya és a gyermeke a gyermek egyéves koráig együttesen is elhelyezhető. Az ún. anya-gyermek együttes elhelyezés lehetősége azonban csak a fogvatartás alatt született gyermekek vonatkozásában adott, azaz a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdése előtt született gyermekekkel összefüggésben nem érvényesül. Együttes elhelyezés esetén a büntetés-végrehajtási intézet teljes körű ellátást biztosít a gyermek számára. A gyermek elsődleges érdekeit szem előtt tartva a szabadságvesztés végrehajtása alatt született gyermek édesanyjával való együttes elhelyezését meg lehet tagadni, ha a fogvatartott nő ellen eljárás indul a gyermek sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt, illetőleg ha a nő egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy a gyermeket gondozza, illetve nevelje. A büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka megszünteti az együttes elhelyezést, ha az elítélt a vele

együttesen elhelyezett gyermekét elhanyagolja, bántalmazza vagy fejlődését egyéb módon veszélyezteti.

- Várandós és kisgyermekes női fogvatartottal szemben nem alkalmazható a magánelzárás fenytés.

- A várandós fogvatartottat nem terheli munkavégzési kötelezettség a terhesség hatodik hónapjától kezdve a szülést követő ötvenedik napig, valamint az anya-gyermek együttes elhelyezés esetén. További a munkáltatással összefüggő speciális szabályok, hogy a várandósság megállapításától a szülést követő ötvenedik napig, valamint az anya-gyermek együttes elhelyezés tartamára a fogvatartott nem osztható be éjszakai munkára, nem alkalmazható a heti pihenőnap összevonása, valamint nem foglalkoztatható rendkívüli munkaidőben.

b) Büntetés-végrehajtási szempontból *fiatalkorúnak* számít a huszonegyedik életévét még be nem töltött fogvatartott. A büntetés-végrehajtás rendjét a gyermekek jogainak érvényesülésére tekintettel kell kialakítani.

- A fiatalkorúak önállóan gyakorolhatják a kérelmezési, panaszjogot, valamint a jogorvoslathoz való jogot.

- A szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó rendelkezés, hogy a fiatalkorúak részlegén belül az elítéltek végrehajtási fokozattól függetlenül helyezhetők el.

- A fiatalkorú fogvatartottak számára állapotuknak és érettségüknek megfelelően kell tájékoztatást adni.

- Kifejezetten a tizenhét éven aluliakra vonatkozó rendelkezés, hogy nem lehet őket beosztani éjszakai munkára, napi munkaidejük legfeljebb nyolc óra lehet, számukra legfeljebb egy heti munkaidőkeretet lehet elrendelni, legalább tizenkét óra napi pihenőidőt kell számukra biztosítani, valamint rendkívüli munkaidőben nem foglalkoztathatók.

c) A *fogyatékkal élő fogvatartottak* speciális helyzete megkívánja, hogy sajátos védelemben részesüljenek a büntetés-végrehajtás során is.

- A tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással, illetve ezek bármilyen halmozódásával élő fogvatartottak számára elő kell segíteni, hogy jogorvoslati jogukkal élni tudjanak.

- A tájékoztatáshoz való jog érvényesülése érdekében a tájékoztatást a fogyatékos személy állapotára, adottságaira és helyzetére figyelemmel, a számára érthető módon kell megadni.

1) A véleménynyilvánítás joga

A véleménynyilvánítás a fogvatartás miatt szükségképpen módosuló alapjog. A büntetés-végrehajtási intézet *megismerheti*, és adott esetben *korlátozhatja, visszatárhhatja* a fogvatartott nyilvánosságnak szánt közlését. A fogvatartott véleményét csak úgy nyilváníthatja ki, ami összhangban van a büntetés-végrehajtási intézet rendjével és biztonságával. A büntetés-végrehajtás feladatai által meghatározott intézményi, működési és biztonsági érdekek kívánják meg és teszik egyúttal szükségessé a nyilvánosságnak szánt közlés, információ tartalmának megismerését. A vélemény nyilvánosságra hozatalának visszatartása, a közzététel megtiltása ugyanakkor csak akkor fogadható el alkotmányosan, ha az azt alátámasztó érdekek súlya és fontossága arányos az alapjog korlátozásával. [13/2001. (V. 14.) AB határozat.]

A fogvatartott jogosult nyilatkozatot tenni műsorszámban, sajtótermékben, illetve az elektronikus hírközlő hálózat útján. A nyilatkozattétel engedélyezéséről, illetve megtagadásáról az *országos parancsnok* dönt.

A nyilatkozattétel megtagadható:

- a végrehajtó intézet rendjének és biztonságának védelme,
- a minősített adat közlésének megakadályozása,
- a bűncselekmény közvetlen veszélyének fennállása esetén,
- ha a korlátozás célja a bűnöző életmód népszerűsítésének megakadályozása, illetve
- amennyiben a bűncselekménnyel kapcsolatos vélemény nyilvánosságra hozatala az elítélt vagy hozzátartozója számára vagyoni előny elérését célozná.

Az országos parancsnok nyilatkozattételt elutasító határozatával szemben *bíróági felülvizsgálatnak* van helye. Ha az országos parancsnok engedélyezi a nyilatkozattételt, akkor erről értesíti a sajtó képviselőjét. A nyilatkozattétel ellenőrzés mellett zajlik.

J) A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlása

A fogvatartottak számára lehetővé kell tenni a lelkiismereti és vallási meggyőződés szabad megválasztását, megváltoztatását és gyakorlását.

A vallásgyakorlás jogának elemei:

- a lelki gondozás,
- a vallásos szertartások igénybe vétele,
- az istentiszteleten való részvétel,
- a vallásgyakorláshoz szükséges könyvek, írásos anyagok, valamint kegytárgyak birtoklása,
- az egyházi házasságkötés.

A gyakorlása kiterjed továbbá a vallásnak megfelelő élelmezésre, szülők esetén a gyermek vallási nevelésével kapcsolatos véleménynyilvánításra és nem utolsósorban az egyházi személlyel ellenőrzés nélkül történő kapcsolattartásra.

A fogvatartott eltiltható az istentisztelet látogatásától, ha az a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát veszélyezteti. Az elítéltek vallásgyakorlása szükségszerűen feltételezi a büntetés-végrehajtás, a fogvatartó intézet és az egyházak, vallási közösségek között megfelelő együttműködést.

II. Az elítélt kötelezettségei

Az elítéltet a büntetés-végrehajtástól független, valamint a büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kötelezettségek is terhelik. A fogvatartott jogszabályban meghatározott kötelezettségeit a szabadságvesztés végrehajtása alapvetően nem érinti.

A büntetés-végrehajtástól független kötelezettségek olyanok, amelyek minden állampolgárt egyformán terhelnek.

- A fogvatartott például maga is lehet adóalany, meg kell fizetnie az általános forgalmi adót, öröklés, ajándékozás és visszerhes vagyonátruházás esetén vagyonszerzési illetéket is le kell rónia.
- Tanúként ugyancsak állampolgári kötelezettségét teljesíti.
- Szülőként köteles kiskorú gyermekéről gondoskodni, ami többek között tartási kötelezettséget jelent.

A) A büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kötelezettségek

A büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kötelezettségek a szabadságvesztés büntetés teljes tartamának idejére terhelik a fogvatartottakat. A törvény példálózó jelleggel sorolja fel a legfontosabbakat.

a) A szabadságvesztés meghatározott büntetés-végrehajtási intézetben történő letöltése

A végrehajtási hely kijelölése a büntetés-végrehajtási szervezet feladata, amelynek meghatározása során figyelembe kell venni:

- a kiszabott szabadságvesztés tartamát,
- végrehajtási fokozatát,
- az elítélt lakóhelyét,
- az intézetek telítettségét.

A lehetőségekhez képest az elítélt lakóhelyéhez legközelebb eső intézetet kell kijelölni. További szempont, hogy a fogvatartottakat lehetőség szerint abban a büntetés-végrehajtási intézetben kell elhelyezni, amelyben biztosítható a reintegrációs program végrehajtása. A kijelölt intézetet csak a jogszabályban meghatározott jogcímen és engedéllyel lehet elhagyni, például büntetés-félbeszakítás, rövid tartamú eltávozás, intézeten kívüli munkavégzés, beteg hozzátartozó meglátogatása vagy temetésen való részvétel esetén.

b) A fogvatartott köteles a büntetés-végrehajtás rendjét megtartani, tűrni, valamint a kapott utasításokat végrehajtani

Ez elengedhetetlen feltétele a szabadságvesztés törvényes végrehajtásának. A büntetés-végrehajtás rendjét, a fogvatartottak kötelezettségeit a büntetés-végrehajtási intézet *házirendje* szabályozza. A házirendtől csak az intézet parancsnokának engedélyével lehet eltérni. Ha a fogvatartott magatartásával súlyosan sértene vagy veszélyeztetné a büntetés-végrehajtási intézet biztonságát, vagy megtagadja a kapott jogszerű utasításokat, akkor vele szemben biztonsági elkülönítésnek van helye.

c) Munkavégzési kötelezettség

A *munkavégzés* az egyik legfontosabb eleme a reintegrációnak, amely elősegítheti a társadalomba történő sikeres visszailleszkedést, emellett „értelmes” és hasznos elfoglaltságot nyújt a szabadságelvonás időtartamára is a fogvatartottaknak. A büntetés-végrehajtási intézetnek a lehetőségei szerint kell biztosítani a fogvatartottaknak a rendszeres munkavégzés feltételeit. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem biztos, hogy a büntetés-végrehajtási intézet folyamatosan, minden fogvatartott számára tud munkát biztosítani. Amennyiben azonban igen, a fogvatartott köteles a munkát elvégezni. Ez a kötelezettség magában foglalja a kijelölt munka ismereteinek és képességeinek megfelelő elvégzését, a munkáltató utasításainak betartását, a munka kijelölt helyen és időben való végrehajtását. A fogvatartottat a törvényben meghatározott esetben nem terheli a munkakötelezettség. Ilyen eset például a várandósság, a munkaképtelenség, a keresőképtelen betegség, vagy a tankötelezettség.

d) Reintegrációs foglalkozások rendjének, a higiéniai, valamint a biztonsági követelmények betartásának kötelezettsége

A szabadságvesztés végrehajtása során nagy hangsúlyt fektetnek a reintegrációra, illetve a reintegrációs tevékenységre. A reintegrációs tevékenység olyan programokat jelent, amelyek elősegítik, illetve próbálják hatékonyabbá tenni az eredményes visszailleszkedést a társadalomba. Ilyen tevékenység a munkáltatás, az oktatás, a szakképzés. A fogvatartott köteles

együttműködni, illetve *betartani a reintegrációs foglalkozások rendjét*. Az elítéltek büntetés-végrehajtási jogviszonyból fakadó joga az egészséges elhelyezéshez való jog. Ezzel a joggal összefüggésben, illetve ennek érvényesülése érdekében viszont a fogvatartott köteles a büntetés-végrehajtási intézet *higiéniai követelményeinek betartása*. A fogvatartást természetéből eredő kötelezettség emellett a büntetés-végrehajtási intézet *biztonsági követelményeinek megtartása*.

e) Díjazás nélküli részvétel a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában, karbantartásában és ellátásában

Nagyon fontos, hogy ez a tevékenység *nem minősül munkáltatásnak*, nem tekinthető kényszernek sem. A fogvatartottak részvétele a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában és ellátásában szükséges és elvárható, ezért nem jelent aránytalan alapjog korlátozást. [684/B/2001. AB határozat.] Ebben a munkavégzési tevékenységben csak olyan fogvatartott vehet részt, aki egyébként a munkáltatásra is alkalmas. A munkavégzés ideje maximálisan napi négy, illetve havi huszonnégy óra lehet. A fogvatartott egészségi állapotára tekintettel a munkaidő csökkenthető. A fogvatartottakat el kell látni megfelelő munkaruhával, szakmailag fel kell készíteni.

Ha baleset történik, azt a munkabalesetre vonatkozó szabályok szerint kell elbírálni. A fogvatartott *munkabalesete* alatt többek között az a baleset, amely a fogvatartottat a díjazás nélküli munkavégzése alatt, illetve ezzel összefüggésben [különösen a munkához kapcsolódó közlekedés, anyagvételezés, anyagmozgatás, tisztálkodás, szervezett étkeztetés, foglalkozás-egészségügyi szolgáltatás és a büntetés-végrehajtási szerv által nyújtott egyéb szolgáltatás igénybevétele során] éri. Ilyennek minősül továbbá a munkára történő átvételtől a munkába történő átadásig, továbbá az alkalmi/esetenkénti foglalkoztatásnál vagy azzal összefüggésben, illetőleg a munkahelyek közötti átszállítás alkalmával bekövetkező baleset. [63/2014. (XII. 15.) BM rendelet 1. § h) pont.]

f) A kötelező vagy az egészségi állapot megítéléséhez szükséges orvosi vizsgálatok és gyógykezelés elvégzésének tűrésére vonatkozó kötelezettség

Az együttműködés megtagadása esetén – az egészségügyi önrendelkezési jog korlátozhatóságából adódóan – a fogvatartotton a szükséges vizsgálatokat, illetve kezeléseket el kell végezni. Ezt a fogvatartott saját egészségének, valamint a közösség védelme indokolhatja. Az egészségügyi ellátás visszautasításával kapcsolatos önrendelkezési jog csakis közegészségügyi-járványügyi érdekből korlátozható, veszélyeztető, illetve közvetlen veszélyeztető állapot fennállása esetén és csak annyi időre, amennyire feltétlenül szükséges. A közegészségügyi-járványügyi érdek a fertőző betegségek kiszűrését, a terjedés megakadályozását, illetőleg a fertőzés felszámolását célozza. A fogvatartott közösségbe mindaddig nem helyezhető, amíg közegészségügyi és járványügyi szempontból nem vizsgálták meg. [8/2014. (XII. 12.) IM rendelet 26. § (4) bek.]

g) Vizsgálati anyag szolgáltatásának kötelezettsége

A büntetés-végrehajtási intézetben fegyelemsértésnek minősül, ha az elítélt kábítószer, új pszichoaktív anyagot, vagy más pszichoaktív szert állít elő, engedély nélkül tart vagy fogyaszt. Ha a fegyelmi eljárásban felmerül annak a gyanúja, hogy a fogvatartott pszichoaktív szert fogyasztott, a fegyelmi jogkör gyakorlója elrendelheti vizsgálati anyag vételét. A *vizsgálati anyag szolgáltatásának kötelezettsége* terheli a fogvatartottakat, és annak költségeit is viselniük

kell bizonyítottság esetén. A drogprevenciós részlegen elhelyezett elítélteket szintén kötelezettség terheli *vizsgálati anyag szolgáltatására a kábítószermentesség ellenőrzéséhez.*

h) A fokozatnak- és rezsimszabályoknak megfelelő forma- és egyéb ruházat viselésének kötelezettsége

A viselés mellett a fogvatartott kötelessége a ruházat rendeltetésszerű használata, megóvása, kisebb – szakértelmet nem igénylő – javítása. A ruházat tisztítását a büntetés-végrehajtási intézet végzi. Az elítéltek akkor viselhetik ideiglenesen saját ruhájukat, ha a büntetés-végrehajtási intézet nem tud számukra formaruhát biztosítani.

i) A tartási költségekhez való hozzájárulás

A fogvatartott *tartására fordított költségekhez való hozzájárulásának* összegét a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoka normatív utasításban határozza meg. Jogszabály a napi összeg minimumát az egyhavi alapmunkadíj egy százalékában határozza meg. A 11/2014. (XII. 12.) BVOP utasítás szerint a tartási költségekhez való hozzájárulás napi összege 450 forint.

A fogvatartottat nem terheli ez a kötelezettség, ha:

- önhibáján kívül nem dolgozik, és
- nem részesül rendszeres pénzellátásban, valamint
- nem rendelkezik letéti pénzzel sem.

Ha a fogvatartott dolgozik, akkor a tartási költségekhez való hozzájárulást közvetlenül a munkadíjából vonják le. Ha nem dolgozik, de rendszeres pénzellátással vagy letéti pénzzel rendelkezik, akkor ezekből vonják le a hozzájárulás összegét. A tartási költségekhez való hozzájárulás megfizetése alól mentesül a fogvatartott, ha feltételes szabadságra bocsátják, ha a büntetését félbeszakítják, illetve ha a büntetés-végrehajtási intézetet huszonnégy órát meghaladóan elhagyhatja.

j) A fogvatartottnak kötelessége, hogy a képességeinek és a büntetés-végrehajtási intézet adottságainak megfelelő képzésben, oktatásban részt vegyen.

A büntetés-végrehajtási intézet lehetőségeihez mérten az elítélteket *betanított-munkás képzésben, szakmunkásképzésben, illetve szakképzésben* kell részesíteni. Az oktatás és a képzés a reintegráció meghatározó elemei a munkáltatás mellett. Nagyon fontos szerepük van abban, hogy a fogvatartott eredményesen visszailleszkedjen a társadalomba, amiben a fogvatartottnak is aktívan közre kell működnie. Az eredményes reszocializációt segíti, hogy a fogvatartott által elvégzett képzésről kiállított bizonyítványban nem kerül feltüntetésre a fogvatartás ténye. Az oktatásban minden fogvatartott részt vehet, még a biztonsági zárkában elkülönített elítéltek is, csak ők egyéni tanulóként.

k) A fogvatartott köteles túrni, hogy keresményének és rendszeres pénzellátásának meghatározott részét elkülönítsék és tartalékolják a szabadulása idejére.

A fogvatartás első négy évében az egy havi alapmunkadíj ötven százaléka kerül tartalékba, azt követően pedig az egy havi alapmunkadíj huszonöt százalékát kell elkülöníteni. Ha a fogvatartott munkát végez, akkor a tartalékolandó összeget közvetlenül a munkadíjából vonják le. Ha nem végez munkát, de rendszeres pénzellátással vagy letéti pénzzel rendelkezik, akkor ezekből tartalékolják a szabadulás idejére a jogszabály által meghatározott összeget.

l) A büntetés-végrehajtási intézetnek a pártfogó felügyelői szolgálat és a reintegrációs tevékenységben résztvevő szervezet megbízottjával való együttműködés.

Az elítélt társadalomba való eredményes visszailleszkedése érdekében a szabadulásra való felkészülés már a szabadságvesztés végrehajtása alatt kezdetét veszi, amelyben részt vesz a pártfogó felügyelői szolgálat, illetve más személyek, szervezetek is. A *pártfogó felügyelő* tevékenysége során egyéni és csoportos tájékoztatást ad a fogvatartottaknak, kiegészíti, fejleszti a reintegrációs programot. Aktívan közreműködik abban, hogy a fogvatartott munkaerőpiaci beilleszkedését, a befogadó környezettel való kapcsolatfelvételt, illetve a családi kapcsolatok helyreállítását segítse. Ez a tevékenység azonban úgy lesz, illetve lehet igazán hatékony, ha a fogvatartott is aktívan közreműködik, szerepet vállal és támogatja a pártfogó felügyelő tevékenységét. A szabadulásra való felkészítés egy nagyon összetett folyamat, amelynek során a pártfogó felügyelő együttműködik a civil szervezetekkel, helyi önkormányzatokkal, vallási közösségekkel, egyéb önkéntes közreműködőkkel. A fogvatartott kötelezettsége ezen szervezetekkel való együttműködésre is kiterjed.

m) A katasztrófavédelem elhárításához szükséges tevékenységben való közreműködési kötelezettség

Minden polgárnak joga és egyúttal kötelessége is, hogy közreműködjön a katasztrófavédelemben. Katasztrófa a veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetve e helyzet kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeit, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket olyan módon vagy mértékben veszélyezteti, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli. [2011. évi CXXVIII. törvény 3. § 5. pont.]

A büntetés-végrehajtási szervezet maga is ellát katasztrófavédelmi feladatokat, így például:

- részt vesznek a katasztrófák elleni védekezésben,
- megelőző felkészülésben,
- az élet- és anyagi javak védelmében, valamint
- a katasztrófát követő helyreállítási munkálatokban.

Ebben a tevékenységben a személyi állomány és a fogvatartottak is aktív szerepet vállalnak. Nagyon fontos szempont azonban ezen feladatok ellátása során is *a fogvatartás biztonságának elsődlegessége*. Katasztrófa megelőzése érdekében, valamint veszélyhelyzetben a fogvatartottak számára ideiglenes polgári védelmi szolgálat rendelhető el, amelynek tartama alkalmanként nem haladhatja meg a tizenöt naptári napot. A fogvatartottak katasztrófavédelem fennállása esetén *tűrni kötelesek jogaik korlátozását*, amelyre azonban csak a katasztrófavédelem elhárításához szükséges mértékben kerülhet sor, kizárólag a katasztrófavédelem idején. Amennyiben az adott büntetés-végrehajtási intézet közvetlenül érintett a katasztrófa helyzetben, a fogvatartottakat át lehet szállítani másik büntetés-végrehajtási intézetbe.

B) Tűrési kötelezettségek

Vannak olyan kötelezettségei a fogvatartottaknak a büntetés-végrehajtás alatt, amelyek kizárólag passzív magatartást várnak el a fogvatartottól. Ezek a tűrési kötelezettségek. A törvény nevesíti a legfontosabbakat, azonban a felsorolás itt sem teljes körű.

a) A fogvatartottak elkülönítési rendelkezésekre vonatkozó tűrési kötelezettsége

A fogvatartottakat nemek és végrehajtási fokozat szerint el kell különíteni, valamint életkori, kriminológiai, kockázatelemzési és kezelési, foglalkoztatási és egészségügyi szempontú csoportokba kell sorolni.

A különböző végrehajtási fokozatba tartozó fogvatartottak esetén el kell különíteni egymástól:

- a férfiakat és a nőket,
- a fiatakorúakat és a felnőtt korúakat,
- a katonákat és a nem katonákat,
- a dohányzókat és a nem dohányzókat,
- a fekvőbetegeket és az egészségeseket,
- a fertőző betegeket és a nem fertőző betegeket.

Az elkülönítés biztosítja a szabadságvesztés végrehajtási rendjének megtartását, a büntetés-végrehajtás feladatainak hatékonyabb és eredményesebb ellátását, valamint a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát. Emellett a fogvatartottak szempontjából is előnyös, hiszen így jobban érvényesíthetők például a sajátos kezelésű igényei egyes fogvatartottaknak. Az elkülönítést külön részlegen, külön zárkában vagy lakóhelyiségben kell végrehajtani. Emellett létrehozhatók speciális részlegek, például a hosszútávú speciális részleg, a gyógyító-terápiás részlet, a pszichoszociális részleg, a drogprevenciós részleg vagy az alacsony biztonsági kockázatú részleg, ahova meghatározott jogszabályi feltételek fennállása esetén kerülhetnek a fogvatartottak.

b) A rezsimekre vonatkozó korlátozások túrése

Az egyes végrehajtási fokozatokon belül eltérő rezsimek léteznek, amelyekben eltérően alakul az életrend, az elérhető kedvezmények köre és mértéke. A progresszív rezsimszabályok célja az, hogy érdekeltté tegye a fogvatartottakat, motiválja őket, és azáltal elősegítse az eredményesebb reintegrációt. Emellett az egyéniesítés is jobban kivitelezhető a fokozatos rendszerben.

c) A személyes tárgyak átvizsgálására vonatkozó túrési kötelezettség

A személyes tárgyak átvizsgálása a fogvatartás, a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága céljából történhet. Az elítélt túrni köteles a biztonsági ellenőrzést, a biztonsági szemlét, illetve a biztonsági vizsgálatot. A fogvatartott személyes tárgyait lehetőség szerint a jelenlétében kell átvizsgálni. Ha a fogvatartott az átvizsgáláskor nincs jelent, akkor az átvizsgálást két tanú jelenlétében kell elvégezni, és arról jegyzőkönyvet kell készíteni. Ha olyan tárgyat találnak a fogvatartottnál a személyes tárgyak között, amely nem lehet nála a jogszabályok értelmében, akkor azt elveszik és megsemmisítik.

d) A kapcsolattartási jog korlátozására vonatkozó túrési kötelezettség [Bv. tv. 136. § d) pont]

A fogvatartottak büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó *kapcsolattartási joga a fogvatartás biztonsága, és a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága érdekében korlátozható*. A fogvatartottak kötelesek túrni kapcsolattartásuk ellenőrzését, illetve korlátozását. A hozzátartozókkal való kapcsolattartás alanyi jog, más kapcsolattartók esetén a kapcsolattartás engedélyezése a büntetés-végrehajtási szervezet mérlegelési jogkörébe tartozik. Megtagadható a kapcsolattartás engedélyezése bűnmegelőzési törekvések, illetve a

büntetőeljárás eredményes lefolytatása érdekében. Ezen döntéssel szemben a fogvatartottak jogorvoslattal élhetnek. A kapcsolattartási jog korlátozása azonban csak a legszükségesebb mértékre korlátozódhat.

e) Az életrend, illetve a büntetés-végrehajtási intézetben belüli mozgás meghatározása, korlátozása

Az életrend meghatározza, hogy a fogvatartottak a számukra kötelezően előírt tevékenységek mellett rendelkeznek-e szabadidővel, jogosultak-e eldönteni, hogy a fennmaradó szabadidejüket mire fordítják. Az egyes végrehajtási fokozatokban az életrend meghatározottsága eltérő, a legszigorúbb a fegyház fokozatban, a legenyhébb a fogház fokozatban. Az egyes végrehajtási fokozatokban eltérően alakul a fogvatartottak mozgási szabadsága is, ellenőrzése, felügyelete.

- A *fegyház* fokozatban az elítéltek életrendje részleteiben meghatározott, állandó irányítás és ellenőrzés alatt állnak.
- A *börtön* fokozatban a fogvatartottak életrendje meghatározott, a fogvatartott irányítás és ellenőrzés alatt áll.
- A *fogház* fokozatban az életrend csak részleteiben meghatározott, az elítéltek szabad idejüket belátásuk szerint használhatják fel.
- Az *átmeneti részlegben és az alacsony biztonságú kockázatú részlegnél* a legalacsonyabb az életrend meghatározottsága.

f) A végrehajtás rendjének, illetve a fogvatartás biztonságának fenntartása érdekében foganatosított biztonsági intézkedések végrehajtására vonatkozó túrési kötelezettség

Az elítéltekkel szemben helye lehet biztonsági elkülönítés, biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés, mozgáskorlátozó eszközök, elektronikus távfelügyeleti eszköz, elektronikus megfigyelési eszközök alkalmazásának, motozásnak, biztonsági ellenőrzésnek, biztonsági vizsgálatnak, biztonsági szemlének, valamint elrendelhető az ajtók zárva tartása és egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése is.

C) Költségviselés alóli mentesség

Főszabály, hogy az elítélt viseli a büntetés-végrehajtása során felmerült költségeit. Vannak azonban olyan esetkörök, amikor mégsem az elítéltnak kell viselnie a költségeket.

Így nem terheli a fogvatartottat:

- A *büntetés-végrehajtási intézetbe vagy büntetés-végrehajtási intézménybe* (pl. az IMEI-be) *szállítási költsége*, mert az a szabadságvesztés végrehajtása alatt a büntetés-végrehajtást terheli. Ideértendő az az eset is, amikor a fogvatartottat azért szállítják át másik büntetés-végrehajtási intézetbe, mert polgári ügyben szükséges a hatóság előtt való megjelenése.
- A *büntetőügyben, szabálysértési ügyben történő előállítás költségei* sem terhelik az elítéltet. Büntetőügyben az elítélt megjelenhet terheltként, tanúként, sértettként, magánvádlóként és pótmagánvádlóként. Ez érvényes a büntetőügyben, illetve a szabálysértési ügyben lefolytatandó közvetítői eljárásra is. Ezekben az esetekben a költségeket a büntetés-végrehajtás viseli. Ha az előállítás egyéb bírósági ügyben, például polgári ügyben történik, vagy közjegyzőhöz állítják elő a fogvatartottat, akkor az elítéltnak kell viselnie a költségeket.
- Ugyancsak mentes az *alkoholfüggőséggel kapcsolatos kezelés, valamint az elmeállapot megfigyelése*. A kábítószer-függőséget gyógyító kezelés, a kábítószer-

használatot kezelő más ellátás, megelőző-felvilágosító szolgáltatás, valamint az előzetes állapotfelmérés az érintett fogvatartott számára térítésmentes.

- Nem terheli emellett a fogvatartottat *a más állam részére történő ideiglenes átadás költsége*. A Fővárosi Törvényszék döntése alapján a keresett személy fogvatartottat ideiglenesen át lehet adni az európai elfogatóparancsot kibocsátó tagállami igazságügyi hatóságnak. [2012. évi CLXXX. tv. 22. § (3) bek.] Az európai elfogatóparancsot kibocsátó tagállam igazságügyi hatóságával történt írásbeli megállapodásnak tartalmaznia kell egy nyilatkozatot arra vonatkozóan, hogy a keresett személy ideiglenes átadásával és visszaszállításával kapcsolatos valamennyi költséget vállalja a megkereső tagállam.

2. Elemezze a szabadságvesztés büntetés alapelveit!

A szabadságvesztés végrehajtásának célja, alapelvei

A Bv. tv. átfogó és komplex fogalmat határoz meg a szabadságvesztés célját illetően. Ennek megfelelően a szabadságvesztés célja kettős dimenzióban nyer értelmezést, mert a jogalkotó meghatározza a célt a határozott ideig tartó szabadságvesztés estében éppúgy, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során.

A határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében *kettős hatásmechanizmusnak* kell érvényesülnie:

- a) egyrésztől a bíróság ítéletében meghatározott joghátrány valósul meg a végrehajtás tekintetében,
- b) másrészt a jogalkotó megfogalmazza azon elvárását is, hogy a büntetés kiállása után a szabadult elítélt sikeresen visszailleszkedjen a társadalomba és annak jogkövető tagjává váljon.

E szabadságvesztés típusnál a cél elérése csak megfelelő eszközökkel válik elérhetővé, ezt a jogalkotó a *reintegrációs tevékenységben* jelöli meg. Ahhoz, hogy a reintegrációs tevékenység hatékonyan működhessen a jogalkotó megnyitja a lehetőséget arra is, hogy a büntetés-végrehajtási szervezeten kívüli más szervek, a társadalom egyéb szereplői is részt vállaljanak ebben a munkában. A Bv. tv csak a társadalom szempontjából legfontosabb reintegrációs programokat nevesíti, elsősorban azokat, amelyek köré a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai munkája a legnagyobb hangsúllyal szerveződik. Ennek megfelelően került nevesítésre az oktatás (alap, közép, kivételesen felsőfok), a szakképzés (szakmai gyakorlat) és a munkavégzés (terápiás foglalkoztatás). Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ez a hármas „értékrendszer” még számos további, de a törvényben nem rögzített elemet hordoz magában. Mindez azt bizonyítja, hogy a reintegrációs tevékenység pragmatikus alapokon és a jogszabály adta keretek között rugalmasan működik. Értelemszerűen további eleme a reintegrációs tevékenységnek, hogy az egyéniesítés alapelveivel összhangban az elítélt személyiségéhez legjobban igazodóan, mintegy személyre szabott szakmai módszerekkel valósuljon meg.

Magyarország Alaptörvénye rögzíti a *tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ)* alkalmazásának lehetőségét, amely elvi tételt a Btk. valós tartalommal tölt meg, azaz megteremti a jogintézmény alkalmazásának legális kereteit. Ennek megfelelően az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése és a társadalom védelme került a szabályozás fókuszába azon esetekben, amelyeknél a feltételes szabadságra bocsátás kizárt. Fontos hangsúlyozni, hogy a TÉSZ hatálya alá tartozó fogvatartottakat elhelyezésük, a velük való bánásmód és a büntetéssel nem korlátozott jogaik tekintetében semmiféle diszkrimináció nem

érheti, tehát az a tény, hogy a társadalomra legveszélyesebb kategóriába tartoznak, esetükben sem alapozhat meg „extra” szigorítást.

A szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei

Az alapelveknek minden jogterület szempontjából meghatározó jelentőségük van, ugyanis egyértelműen megjelölik azt az etikai és szakmai zsinórmértéket, amelyekhez mérten az adott szabályozás törvényes keretek között tudja rendeltetését betölteni. Rendszertani megközelítésben beszélhetünk *jogrendszeri* (pl. törvényesség) és *jogági* (pl. normalizáció) alapelvekről, melyek között nyilvánvaló kapcsolat áll fenn, hiszen a jogági alapelveket a jogrendszeri alapelvekből kell származtatni és nem lehetnek egymással ellentétes tartalmúak.

A büntetés-végrehajtási jog legnagyobb területe a szabadságvesztés végrehajtásának szabályrendszere. E kiemelt terület prioritását húzza alá, a kifejezetten erre a jogintézményre vonatkoztatott *szakma-specifikus alapelvek* megjelenése. Ezeket olyan alapvető jog- és szakmapolitikai értékeknek nevezhetjük, melyek a végrehajtás valamennyi rendelkezését áthatják, és ezzel a jogalkalmazók munkáját éppúgy támogatják (zsinórmérték szerep), mint a jogalkotók tevékenységét (a szabályozás fejlesztését determinálják). A Bv. tv. kiemelve és elismerve ezek fontosságát önálló címben, az alábbiak szerint rendelkezik a szabadságvesztés végrehajtásának elveiről.

Törvényesség

A szabadságvesztés végrehajtása alapvető alkotmányos jogokat érint. A büntetés-végrehajtási jogviszonyban az elítéltet kötelezettségek terhelik, melyek végrehajtása kényszerítő eszközökkel is kikényszeríthető. Garanciális jelentőségű, hogy a Bv. tv. rögzíti: *büntetés és intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre*. Az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók. Az elítélt jogainak biztosítását szolgálja a jogorvoslati jog gyakorlása.

A büntetés-végrehajtási szervek a felügyeleti szervek ellenőrzése alatt állnak. A nemzetközi szervezetek tevékenysége, az ügyészi törvényességi felügyelet, az országgyűlési biztosok tevékenysége, az NGO-k és a nyilvánosság kontrollja garanciája a törvényesség megtartásának, az esetleges jogsértések feltárásának és szankcionálásának.

Normalizáció (A szabad élet viszonyaihoz való közelítés, vagy viszonyítás)

Viszonylag későn vált általánosan elfogadott büntetőfilozófiai alaptétellé, hogy a szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés, hiszen a szabad ember legfontosabb jogát, a személyes szabadságot vonja el, akár a legitim (állami) erőszak alkalmazásával. Erre az alapvetésre épül az a megközelítés, amely szerint *a szabadságvesztésben a büntető elem csak és kizárólag a szabadság elvonása* és semmi más. Ahhoz, hogy ez a tétel a gyakorlatban is valóságos tartalommal jelenjen meg az szükséges, hogy absztrakt módon fogalmazódjon meg: *szabadságvesztés során az elítéltet csak olyan törvényes joghátrány érheti, amelyet a bíróság jogerős ítélete kimond*. Mindez csak akkor valósulhat meg, ha a végrehajtás körülményeit úgy alakítjuk, hogy törekszünk azokat *közelíteni szabad élet körülményeihez*. Azonban ebben az esetben is érvényesülnie kell annak, hogy a büntetés célja nem sérülhet, azaz a normalizáció nem válhat parttalanná, mert annak természetes korlátját a jogszabályi háttér pontosan meghúzza.

A Bv. tv. szemlélete alapján megjelenik az „*atípusos normalizáció*” is, mert az elítélteknek fizetni kell olyan többlétszolgáltatásokért, amelyek jellegüknél fogva a szabad életben is

pénzért lennének igénybe vehetők (pl. a kondicionáló terem használatának díja). Jól látható a jogalkotói szándék, amely azt a célt szolgálja, hogy az elítéltek se kerüljenek indokolatlanul kedvezőbb helyzetbe a szabad állampolgárokhoz képest.

A normalizáció végső soron azt a célt szolgálja, hogy a szabaduló elítélt olyan élethelyzetben legyen, hogy személyisége és szociális készségei alkalmassá tegyék az önálló és jogkövető életvitelre.

A káros hatások minimalizálása (az ellenhatás követelménye)

Tudományosan bizonyított tény, hogy az ember megszokott környezetéből való kiragadása, és a korábbiakhoz képest egy érzelmileg és fizikálisan is behatároltabb közegbe való elhelyezése komoly személyiségromboló hatásokkal bír. Ezek a behatások főképp a *deprivációban és a prizonizációs hatásokban* öltenek testet. A szabadságvesztés végrehajtásának következményeit a lehető leghatásosabban csökkenteni kell, hiszen nem lehet cél, hogy testileg, vagy mentálisan sérült emberek kerüljenek ki a szabad életbe. A hosszabb tartamú bebörtönzés, fent említett káros hatásainak ellensúlyozására, vagy kizárására a büntetés-végrehajtási szervezetnek a megfelelő eszközöket kell alkalmazni, melyek jellegüket tekintve főleg a differenciáláshoz kapcsolódnak.

A *káros hatások minimalizálásának elve* ugyanakkor szorosan kötődik a normalizációhoz is, mert a megfelelő normalizáció hatékonyan támogatja, és megfelelő keretbe foglalja a bebörtönzéssel együtt járó káros hatások elleni küzdelmet. A normalizáció és a káros hatások minimalizálása között fontos eltérés, hogy míg az előbbi jobban közelít az általános jogági alapelvekhez, utóbbiban kifejezetten egy olyan szakma-specifikus érték fogalmazódik meg, amely a szabadságvesztés valamennyi részletszabályát áthatja.

Felelősség, egyéni aktivitás, együttműködés

A Bv. tv. egyik nagyon fontos új eleme, hogy az elítélteket a személyes sorsuk aktív alakítójává kívánja tenni. Ez képezheti előfeltételét annak, hogy minden elítélt felelősséget érezzen saját élete iránt és ismerje fel annak lehetőségét, hogy a számára felkínált reintegrációs programok, illetve az azokban való aktív közreműködés a fogvatartás szigorúságát befolyásoló tényezőként jelenik meg. Az elítélt önkéntes jogkövető magatartásának kialakításával (az elítélt megnyerésével) kell végrehajtani a reintegrációs programot növelve ezzel a társdalomba való beilleszkedés esélyét.

A *felelősség, az egyéni aktivitás és az együttműködés* olyan egymást feltételező és egy irányba mutató hatásmechanizmust eredményez, amely a reintegrációt hatékonyan támogatja. Az önálló életvitelre előkészítés – a paternalista alapállással szemben – a mindennapi börtönélet „hotelfunkcióinak” visszaszorítását igényli az egyik oldalon, míg az elítélt felelősségének fokozását, önállóbb életvezetésének elősegítését és szorgalmazását a másik oldalon. A felelősség elvéből is következik, hogy *az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya*, aki jogokkal és kötelezettséggel, vagyis felelősséggel kell, hogy rendelkezzen. Ugyanakkor sajátosságként jelentkezik az a körülmény, hogy mindennek sajátos életkörülmények között kell kiteljesednie, melynek a szabadságvesztés jellegéből szükségszerűen adódó *szigorú fegyelem* ad intézményesített keretet.

Egyéniesítés (individualizáció)

A reintegrációs tevékenység hatékonysága nagymértékben attól függ, hogy az egyes elítéltekre alkalmazott kezelési módszerek valóban személyre szabottak-e. Ahhoz, hogy a szabadságvesztés végén a remélt célok elérhetővé váljanak, csak akkor van esély, ha az egyes

elítelt olyan reintegrációs programban részesült, amely az egyéni és egyedi igényeihez igazodott.

Az egyéniesítés egy *lépcsőzetes szakmai folyamat*, amely már az ítélet kiszabásakor megjelenik, hiszen a bíró első lépésként meghatározza a végrehajtási fokozatot. Ezt követően az elíteltet a büntetés-végrehajtási intézetben különböző személyiség-adekvát szempontok (életkor, kriminológiai jellemzők, reintegrációs szempontok, egészségügyi állapot, stb.) alapján csoportba sorolják és azonosítják az individuális reintegrációs szükségletet. A lépcső utolsó fokaként az elítélttel együttműködve készül el az egyéni reintegrációs terv, amely végrehajtása, vagy szükséges módosítása ugyancsak a szabad életre való alkalmasságot hivatott előmozdítani.

Fokozatosság (progresszivitás)

A szabadságvesztés büntetés nem statikus szankció, ami azt jelenti, hogy a büntetés hatálya alatt álló személy, amennyiben magatartása megfelelő (egyéni aktivitás) elérheti, és ezt a jogalkotó is támogatja, hogy a relatív személyes szabadsága változhasson. Az elítelt mozgása két irányba történhet, mert kerülhet enyhébb és szigorúbb körülmények közé egyaránt.

A progresszivitás elve alapvetően két tényező egyidejű megvalósulásától függ. Egyrészt a jogalkotó által, a konkrét jogintézmény vonatkozásában rögzített szabadságvesztésből problémamentesen eltelt idő a mérvadó, másrészt az elítelt egyéni jogkövető magatartásának szakmai megítélése számít. Erre a logikára épülnek fel a fokozatosságot biztosító jogintézmények, melyek lehetnek anyagi jogi jellegűek (pl. fokozatváltás, feltételes szabadság) és ölthetnek végrehajtási jogi színezetet is. (pl. büntetésfélbeszakítás, eltávozások fajtái, enyhébb végrehajtási szabályok). A fokozatosság ugyancsak szorosan kapcsolódik a normalizációhoz, annak mintegy materializálódott formájaként jelenik meg.

Minimális beavatkozás követelménye

A Bv. tv. rögzíti, azt is hogy az elíteltet *csak a büntetés céljának eléréséhez szükséges legkisebb mértékű korlátozásnak lehet alávetni*. Ennek mértéke minden esetben igazodik az elítelt jogkövető magatartásához, melyet a szabályozás is megerősít azzal, hogy rögzíti: a szabadságvesztés alatti életvitelt – ha erre képesnek és késznek mutatkozik –, az elítélttel együttműködésben kell kialakítani. A minimális beavatkozás korláta természetesen a jogszabályok által előírt határokig terjed, azaz nem vezethet oda, hogy az elítelt valamely kötelezettségét ne teljesítse és ezzel a végrehajtás törvényessége sérüljön.

A korábban ismertetett alapelvek tehát nevesítve jelennek meg a Bv. tv.-ben. Azonban a szabályozás szellemiségéből még további két alapérték vezethető le, melyeket a jogszabály miniszteri indoklása is rögzít. Ezek az alábbiak:

Rugalmasság

A rugalmasság alapvető szintű megfogalmazásában a büntetés-végrehajtási szervezet mindenkor rendelkezésre álló feltételrendszerének optimalizált működtetése fogalmazódik meg, amely értelemszerűen sajátos és változó módon érezteti hatását a végrehajtásban. Az elmúlt időszakban született, hazánkat elmarasztaló ítéletek arra is felhívják a figyelmet, hogy a nemzetközi (európai) elvárások feltétlen elfogadása komoly nehézségekbe ütközik. Másrészt a felelős gondolkodás diktálta követelmény, hogy a szabályozás csak olyan normákat tartalmazzon, amelyeket a büntetés-végrehajtási szervezet képes végrehajtani, tehát azok a

magyar realitás talaján álljanak. A büntetés-végrehajtási szervezet szakmai tevékenységének alakítása e két pont közötti területen célszerű és vállalható.

Pragmatizmus

A szabadságvesztés hatékonyságát az új szemléletű Bv. tv. hatályba lépéséig nem lehetett kifejezni, illetve mérni. Az erre irányuló mutató elsősorban az egyéni visszaesések számának tükrében értelmezhető. Ahhoz, hogy e helyzet változzon, célszerű egyfajta pragmatizmust alkalmazni. Mindez azt jelenti, hogy a reintegrációs elmélet igazsága és eredményessége annak gyakorlati működőképességében is bizonyosságot nyerjen. Ehhez mérten került kialakításra például az elítéltek kezelési rendszerének új szemléletű kidolgozása, amely pragmatikus elveken felépülő struktúrát jelent. Nagy előnye lehet ennek, hogy alkalmas a visszaesés kockázatának prognosztizálására (reintegrációs hajlandóság) és ezen keresztül a szabadságvesztés hatékonysága mérőszámokkal is jellemezhetővé válik.

3. Vesse egybe a büntetés-végrehajtási munkáltatás sajátosságait a Munka Törvénykönyve által szabályozott munkajogviszony jellemzőivel!

Az elítéltek munkáltatása

Az elítéltek munkáltatása – mint fentebb már kifejtettük – foglalkoztatásuk egyik leggyakoribb és hazai büntetés-végrehajtási rendszerünkben egyik kiemelten fontos formája. E munkavégzés hatékonyságáról az elmúlt évtizedekben szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy az elítéltek személyiség-átalakító funkciójához fűződő remények illuzórikusak voltak. A jogalkotó azonban a hatályos szabályozásban is képviseli azt a felfogást, hogy a rendszeres munkavégzés segíthet a börtönkárosító hatások csökkentésében, gátolhatja az elítélt testi-lelki kondíciójának hanyatlását, és a munka eredményéből fakadó sikerélmények és anyagi-erkölcsi elismerések növelik pénztartalékát, fokozzák önbizalmát. A munkavégzés, különösen ha szakmai gyakorlottság megszerzésével és fejlesztésével is jár, alkalmassá válhat egy rendezettebb, anyagi és létbiztonságot is kínáló életmód előfeltételeinek megteremtésére.

A munkáltatás fogalmát a Bv. tv. az értelmező rendelkezések körében adja meg: „a reintegrációs tevékenység azon formája, amikor az elítéltek... munkavégzése szervezeten, rendszeresen, haszon- vagy bevételszerzési céllal, a munka törvénykönyvében szabályozott munkaviszonytól eltérő, jogszabályban meghatározott feltételekkel és díjazás ellenében történik, az így létrejövő munkáltatási jogviszony alanyai munkáltatóként a bv. intézet, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaság vagy a bv. szerv szerződése és a fogvatartott hozzájárulása alapján más gazdálkodó szervezet, valamint munkavégzőként az elítélt...”

A munkáltatás tehát rendszeres, díjazással elismert tevékenység. Ezzel szemben – mint ezt fentebb, a kötelezettségek körében érintettük – *nem minősül munkáltatásnak* a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában, karbantartásában és ellátásában díjazás nélküli alkalmassági részvétel. Az *elítélti munkajogviszony* a munkáltatás során kizárólagosan alkalmazott, a munka törvénykönyvében szabályozott munkaviszonytól eltérő, törvényben meghatározott feltételekkel, jogszabály alapján létrejövő munkavégzésre irányuló jogviszony, amelynek alanyai munkáltatóként büntetés-végrehajtási intézet, fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaság vagy ezek szerződése és az elítélt hozzájárulása alapján más gazdálkodó szervezet, valamint munkavégzőként az elítélt.

A Bv. tv. a korábbi szabályozásnál hangsúlyosabban emeli ki, hogy a *munkáltatás célja* az elítéltek reintegrációjának elősegítésén kívül a büntetés-végrehajtás önfenntartását segítő haszon- és bevételszerzésre, valamint önellátásra törekvés. *Önellátó börtön* alatt értjük azokat a büntetés-végrehajtási szerveket, amelyek a közfeladatuk végrehajtása során, a tevékenységükhöz szükséges termékeket, illetve szolgáltatásokat jogszabályban meghatározott profil alapján, lehetőségeikhez mérten saját maguk állítják elő vagy biztosítják. Cél a munkáltatás bővítésének további megteremtése és a beszerzéshez köthető költségek hatékony csökkentése.

A munkáltatási jogviszonyban részt vevő alanyok számára a Bv. tv. részletesen előírja a jogokat és kötelezettségeket.

Így a munkáltatás során *az elítélt jogosult*:

- az e törvény alapján megállapított díjazásra,
- munkahelyi vagy üzemi baleset esetén baleseti ellátás és baleseti egészségügyi szolgáltatásra,
- a rendszeresen végzett munka után fizetett szabadságra.

A munkáltatás során *az elítélt köteles*:

- törvényben meghatározott kivételtől eltekintve munkát végezni,
- a kijelölt munkát szakismereteinek és képességeinek megfelelően, fegyelmezetten ellátni,
- a munkabiztonsággal és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokat megtartani,
- a munkát a kijelölt időben és helyen, a munkáltató utasítása szerint, az elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások és technológiai utasítások szerint elvégezni. A Bv. tv. kiemeli, hogy az elítélt a munkáltatás során nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné.

Éles különbség látható tehát a munkajogviszonyhoz képest, ugyanis jelentős eltérések érvényesülnek, így:

- az elítéltnak munkavégzési kötelezettsége van,
- a munkadíjra és nem bérezésre jogosult,
- a munkadíj mértéke törvényben szabályozott és nem alku tárgya,
- nem jön létre munkajogviszony, mert az a büntetés-végrehajtási jogviszony felülírja és sajátosan a szabadságvesztés jellegéhez igazítja,
- a munkáltatásban töltött idő nem keletkeztet jogszerző időt az öregségi nyugellátás szempontjából.

A munkavégzési kötelezettségre vonatkozó főszabály alól Bv. tv. kivételeket is megfogalmaz, így *az elítéltet nem terheli munkavégzési kötelezettség* ha:

- tankötelezettsége áll fenn;
- a terhes nő, ha várandósága 6. hónapját elérte, vagy kisgyermekes anya, ha gyermekével együttesen helyezték el;
- munkaképtelen;
- az öregségi nyugdíjkorhatárt betöltötte vagy a szükséges szolgálati időt megszerezte;
- amíg állampolgári kötelezettségét teljesíti;
- közeli hozzátartozója súlyos betegsége vagy halála esetén, ha látogatást, illetve a temetésen való részvételt engedélyeztek;
- keresőképtelen betegség esetén;

- a kötelező orvosi vizsgálat teljes időtartamára;
- más elháríthatatlan ok, vagy a munkáltató engedélye alapján nem tud a munkahelyén megjelenni.

A munkáltatás céljának reintegrációs tartalma azt is megköveteli, hogy az elítéltek munkavégzése sem súlyában (pl. rendkívül megterhelő nehéz testi munka), sem természetében (pl. egyhangú, megalázó, egészségre ártalmas) nem hordozhatja a társadalmi rosszallás jegyeit. Semmiféle, az elítélt beilleszkedését elősegítő hatást nem remélhetünk az olyan munkavégzéstől, amely értelmetlen vagy haszontalan. A munkáltatással szemben támasztott követelmény elsősorban olyan ipari vagy mezőgazdasági tevékenység végzése, amely a legjobban megközelíti a szabad társadalomban megszokott munkafeltételeket, mind a gyártási folyamatok, mind a minőségellenőrzés és értékesítés szempontjából.

A Bv. tv. részletesen rendelkezik a munkáltatóhoz kapcsolódó jogokról és kötelezettségekről is. A szabadságvesztés végrehajtása során a büntetés-végrehajtási szervezet adottságai szerint biztosítani kell az elítélt munkáltatását, ez azonban átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig *szünetelhet*.

Az elítélt munkába állításáról és annak módosításáról a munkakör, a munkahely és a munkáltató megjelölésével – a munkaköri alkalmasság megállapítása alapján – a BFB dönt. A munka kijelölésénél lehetőség szerint figyelembe kell venni az elítélt szakmai képzettségét, de az elítélt nem végezhet munkát olyan munkakörben, amely kapcsán jogerősen foglalkozástól eltiltásra ítélték.

A munkáltató köteles:

- az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeit a jogszabályokban előírtak szerint biztosítani,
- a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást megadni, az előírt oktatásokat megtartani,
- a munka jellegének és a munkában részt vevő elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak összetételének megfelelő munkarendet kialakítani,
- a munkát folyamatosan szervezni,
- a végzett munkáért díjazást fizetni,
- a munkafolyamatokat, illetve a munkaköröket munkavédelmi szempontból veszélyességi fokozatokba sorolni,
- a munkáltatásra vonatkozó jogszabályi előírásokat betartani,
- a munkába állítás előtt, vagy azt követően a jogszabály előírása szerint az elítéltet munkaköri alkalmassági orvosi vizsgálatra küldeni,
- az elítéltek számára a végzett feladatokra vonatkozó egyedi, vagy csoportos munkaköri leírást készíteni.

A munkáltatás általános szabályaitól eltérő *az elítéltek terápiás foglalkoztatása*. Ilyen munkáltatásra akkor kerül sor, ha az elítélt megváltozott munkaképességű, vagy egészségi állapotú és állapotjavításához szükséges munkát végez. A terápiás foglalkoztatásról, annak munkaidejéről, természetéről a büntetés-végrehajtási orvos javaslatára a BFB dönt. Az ilyen foglalkoztatásban részt vevő elítélt számára teljesítménykövetelmény nem írható elő. A terápiás foglalkoztatáson részt vevő elítélt rendszeres pénzbeli térítésre jogosult, amelynek legkisebb összege az alapmunkadíj egyharmada.

A munkáltatás szervezeti rendszerének alakulását tekintve megállapítható, hogy a '90-es évek elejétől megváltozott gazdálkodási feltételrendszerben az elítéltek munkával foglalkoztatását túlnyomórészt ellátó büntetés-végrehajtási vállalatok kritikus helyzetbe kerültek. Helyükbe 1994-től a nagyobb gazdasági önállósággal rendelkező gazdálkodási

szervezetek, az igazságügyi miniszter által e célra alapított korlátozott felelősségű társaságok léptek. Azóta a munkáltatás szervezete két alapvető formában: *a büntetés-végrehajtási intézetben* a költségvetés keretén belül és a *gazdasági társaságokban* látja el az elítéltek munkával foglalkoztatását. Az intézeti (költségvetési) munkáltatás feltételeit az egyes végrehajtási egységek biztosítják. Ebben a formában történik az elítéltek kisebb hányadát foglalkoztató intézet-fenntartási, az ún. központi ellátásra, szolgáltatásra irányuló és a terápiás jellegű munkáltatás.

A Bv. tv. lehetővé teszi azt is, hogy a fentieken kívül a munkáltató szerződése alapján az elítélt – írásban megadott hozzájárulásával – *más gazdálkodó szervezetnél* is végezhesen munkát, kivéve, ha

- ott a fogvatartás megkezdése előtt öt éven belül a munkavállaló, vezető tisztségviselő vagy tulajdonos volt, üzletrésszel rendelkezett, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban állt, illetve e körülmények bármelyike a szabadságvesztés végrehajtása alatt is fennáll,
- olyan munkakörben foglalkoztatnák, amelyet jogszabály rendelkezése szerint csak büntetlen előéletű személy tölthet be,
- a hozzátartozójával kerülne alá-fölérendeltségi vagy elszámolási viszonyba.

Az elítéltek munkáltatására vonatkozó legfőbb jegyek az alábbiak:

- az egyik központi célkitűzés,
- a sok esetben hiányzó munkakultúra kialakítása ugyancsak elérendő cél,
- biztosítani kell a tartási költségekhez való feltétlen hozzájárulást,
- a szabadságvesztés ideje alatt olyan tudással kell az elítélteket felruházni, amelyek egyrészt az általános ismereteiket bővítik, másrészt alkalmasak arra, hogy megismert készségeiket és képességeiket tovább erősítve növeljék a szabadulás utáni jogkövető életmód esélyeit.

4. A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszer elemei

Hazai szinten kontrollt gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész, a büntetés-végrehajtási bíró, az alapvető jogok biztosa, az Alkotmánybíróság, továbbá egyes, nem kormányzati szervezetek (pl.: a Magyar Helsinki Bizottság) útján a civil társadalom.

Büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész

Hazánkban a büntetés-végrehajtás törvényessége ügyészi felügyeletének kezdetei a 14. századra nyúlnak vissza. A szent korona ügyésze –, aki a mai értelemben vett ügyészi feladatokat ellátó személy volt – ettől az időtől kezdve került kapcsolatba a büntetés-végrehajtási tevékenységet ellátókkal, azok felügyeletével. Jelentős lépés volt az intézmény történetében, hogy 1871. június 10-én az országgyűlés kihirdette a királyi ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. törvénycikket, amely az egységes hazai ügyészi szervezet kialakításán túl szabályozta az ügyészek büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti tevékenységét is. Az ügyésznek a börtönüggyel kapcsolatosan tulajdonképpen kettős hatásköre volt: „a jogerejűleg kiszabott büntetés végrehajtását eszközölni, és arra felügyelni”. Amint ezt az ügyészi törvény előírta: „a törvényszéki fogházak felett a főfelügyeletet gyakorolja; és minden év végén [...] a fogházak állapotáról jelentést tesz az igazságügy miniszterhez és a szükséges javításokat indítványozza.” Az ügyész havi kötelező „látogatásai”, illetőleg az alkalmi vagy időszakos vizsgálatai nyomán, amikor ellenőrizte a fogházrend, a bánásmód, és a fegyelem szabályainak

a betartását, utasíthatta a fogházi alkalmazottakat az észlelt szabálytalanságok megszüntetésére, a hiányok pótlására.

Főbb vonásait illetően ez a rendszer működött az 1949-ig. Az 1949-es alkotmány viszont egy másik – a szovjet – mintát alapul véve újrafogalmazta az ügyészség funkcióját: a szocialista ügyészséget olyan központosított és – a többi állami szervtől – független szervezetként határozta meg, amelynek egyetlen feladata a törvényesség egyetemes védelme volt. Az 1953. évi 13. tvr.-rel az ügyészség büntetés-végrehajtással összefüggő feladata alapvetően megváltozott: a letartóztató intézetekben való fogva tartás törvényességi felügyeletét kellett ellátnia. Az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvény már pontosan rögzítette a büntetés-végrehajtás feletti kontroll tartalmát, eszközeit, és ez jelent meg az 1979. évi 11. tvr. nyomán kiadott 12/1979. Legfőbb Ügyészi utasításban is. Eszerint az ügyész a büntetés-végrehajtás egész területét felügyelhetette, kivéve a gazdasági és a neveléssel kapcsolatos ügyeket. A rendszerváltozásig tartó időben az ügyészi hatáskör folyton bővült a Btk. változásainak egyenes következményeként.

A hazai ügyészség szerepét nemzetközi összehasonlításban vizsgálva látható, hogy a büntetések végrehajtása feletti törvényességi felügyelet a világ számos országában bizonyos mértékben vitathatatlanul ügyészi feladat. Az ügyészség ugyanis sajátos eszközei és módszerei révén képes hatékony külső kontrollt gyakorolni. Az ügyészi kontroll modelljei közötti eltérések a felügyelet jellegében és az erősségében ragadhatók meg. A felügyelet egyik modellje, amikor az ügyészség – mint hazánkban – széles körben és erős jogosítványokkal látja el a kontrollszerepet. Egyes országokban az ügyészség a végrehajtás kontrolljában önállóan lép fel, de csupán kiegészítő, kapcsolódó jogvédelmet gyakorol. További megoldás, amikor a büntetések végrehajtása feletti felügyelet ellátása – ahogyan maga a végrehajtás is – a bíróságok feladata, amihez az ügyész nyújt támogatást. Az ügyészség szerepvállalása kapcsán ismert – az eddigi példáktól eltérő – olyan jogi megoldás is, amelyben az ügyészség büntetés-végrehajtási hatósági feladatokkal felruházott szervként funkcionál.

A hatályos szabályozásban az Alaptörvény fekteti le az ügyész büntetés-végrehajtási szerepvállalásának az alapjait. Az Alaptörvény 29. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében a *legfőbb ügyész és az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett*. A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész tevékenységét, hatáskörét és feladatait részletesen az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 22-24. §-ai, valamint a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi tevékenységről szóló 20/2014. (XII. 23.) LÜ utasítás tartalmazza.

A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenység kiterjed:

- valamennyi büntetőjogi büntetésre és intézkedésre,
- a büntetőeljárás kényszerintézkedésekre,
- az utógondozásra,
- az előzőekhez kapcsolódó járulékos feladatokra (pl. a bűnügyi nyilvántartások kezelése),
- továbbá a büntetés-végrehajtással foglalkozó szervek által érvényesíthető egyéb jogkorlátozásokra is.

Az ügyészség ilyen értelemben összekötő kapocs a nyomozás, a bírósági tárgyalás, a büntetés végrehajtása és az azt követő társadalmi visszailleszkedés között. A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi felügyelet célja annak biztosítása, hogy a büntetések végrehajtása alkotmányos keretek között, a törvények és más jogszabályok előírásainak megfelelően történjék. Ezen cél teljesítése *kettős feladatvállalást* jelent, mivel a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész egyrésztől közreműködik az állam büntető igényének érvényesítésében, az állami szervek kötelezettségei teljesítésének kikényszerítésében, másrészt pedig hozzájárul a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez,

a fogvatartotti jogok érvényesüléséhez is, illetőleg garanciát nyújt az esetleges joggal való visszaélés kiküszöbölésére.

A törvényességi felügyelet módszerei:

- a rendszeresen – és szükség esetén soron kívül – végzett ellenőrző látogatások,
- a fogvatartottak meghallgatása,
- panaszaik, kérelmeik elintézése és elbírálása.

Az ügyész bármikor személyesen ellenőrizheti a végrehajtást végző állami szerv tevékenységét, megtekintheti a végrehajtással összefüggő iratokat, a végrehajtás körülményeit és rendjét szabályozó utasításokat. Rendszeresen – legalább kéthetente – meghallgatást tart valamennyi fogvatartott részére. Ha a meghallgatás során előadott vagy írásban benyújtott panasz a fogvatartó intézet működésével, így többek között jogok biztosításával kapcsolatos, azt kivizsgálja, érdemben elintézi, minderről a panaszost tájékoztatja. Amennyiben a panasz vagy bejelentés valamelyik rendvédelmi szervezet dolgozója ellen irányul, azt jegyzőkönyvbe foglalja és megteszi a szükséges intézkedést. Ez követően az ügyet figyelemmel kíséri a jogerős befejezéséig. A fogvatartott hozzátartozója, jogi képviselője vagy a fogvatartott érdekében más személy által előterjesztett panasz, kérelem, bejelentés intézése a panaszintézésre vonatkozó általános szabályok szerint történik. Az érdemi intézkedésről a panaszost, kérelmezőt, bejelentőt mindig értesítik. A gyakorlatban nagy számban fordulnak elő a büntetőeljárás érdemére vonatkozó panaszok, kérelmek, bejelentések, amelyeket az ügyész az ügyben eljáró ügyészséghez, illetve bírósághoz továbbít, továbbá azzal összefüggésben felvilágosítást ad a fogvatartottak részére. Indokolt esetben az ügyész haladéktalan intézkedésre is jogosult.

A törvényességi felügyelet keretében az ügyész az alábbi eszközökkel élhet:

- a törvényességi vizsgálatról készített feljegyzés egy példányának a megküldésével az ügyész *intézkedésre kérheti* a bíróságot;
- a törvénytörő gyakorlat vagy mulasztásban megnyilvánuló törvénytörés megszüntetése érdekében *felhívást* intézhet az illetékes szerv vezetőjéhez;
- *rendelkezéssel* él az ügyész, ha jogszabálysértést észlel, és felhívásnak a konkrét esetben nincs helye;
- arra okot adó körülmény fennállásakor *fegyelmi, szabálysértési, kártérítési vagy büntetőeljárást* kezdeményez.

Ezen felül részt vesz a büntetés-végrehajtási bíró által tartott meghallgatáson, tárgyaláson, illetőleg a büntetés-végrehajtási bírói eljárással kapcsolatos másodfokú eljárásban.

A büntetés-végrehajtási bíró

A bíróságnak a büntetés végrehajtásában és annak kontrolljában betöltött szerepét vizsgálva megállapítható, hogy az ilyen típusú bírói funkció megjelenése – jókora késéssel – csak a legújabb kori Európa jogfejlődésének terméke. A büntetés-végrehajtási bírói jogintézmény pályája a 20. század elején Olaszországból indult, majd a második világháborút követően Portugália és Franciaország honosította meg.

A büntetés-végrehajtási bírói funkcióknak alapvetően *három, jól elkülöníthető modellje alakult ki*. A legrégebbi, a büntetés-végrehajtás folyamatába beavatkozó, a korrekciós funkciós betöltő bíró intézménye az újlatin országokban jellemző. Létrejött abból a megfontolásból fakadt, hogy amennyiben az állam magát a szabadságvesztés-büntetést korrekciós lehetőségnek tekinti, úgy ennek a folyamatnak az irányítását garanciális okokból célszerű bírói kézbe adni, méghozzá olyan bíró kezébe, aki maga nem vesz részt az ítélezésben, hanem kellő szakmai, börtönügyi tapasztalatokkal felvértezett szakszabíró.

A második modell kiindulópontja alapvetően más. Abban a bíró nem érdemi-beavatkozó, hanem formális jogvédelmi jellegű funkciót tölt be. Ez a modell elsősorban német nyelvterületen érvényesült. A büntetés-végrehajtási bíró e körben nem felügyeli a „börtönügy”

működését, hanem dönt a büntetés-végrehajtás és az – elítélt – állampolgár közötti jogvitában. Az elítélt érdekében akár „büntetés-végrehajtási pert” is indíthat, ha úgy véli, hogy a büntetés-végrehajtási személyzet által alkalmazott vagy elmulasztott módszerek a törvényben rögzített jogokat sértették.

A harmadik modellben a büntetés-végrehajtási bíró tulajdonképpen nem önállóan döntő „börtönügyi igazságszolgáltató hatóság”, hanem olyan „büntetés-végrehajtási jogalkalmazó”, akinek az a feladata, hogy az ítéldbíróság által kiszabott szankció végrehajtásának jogi kereteit meghatározott esetekben módosítsa vagy felülvizsgálja. Lényegében ezt a modellt alkalmazta a magyar jogalkotó is.

A büntetés-végrehajtási bírói funkciót hazánkban a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. alakította ki. A jogalkotó olyan feladatkörrel kívánta felruházni a büntetések végrehajtásába bevont bírót, amely lehetővé tette, hogy az ítélelhozatalt követő jogalkalmazás, a végrehajtás pontos kereteinek a meghatározása ne kizárólag igazgatási döntéseken alapuljon. A büntetés-végrehajtási szervezet felett felügyeletet gyakorló bírói funkció legitimitása ugyanis abból az elgondolásból fakad, hogy amennyiben az ítéldbíróság döntését utólagosan, a végrehajtási szakban szükséges módosítani, azt ne a büntetés-végrehajtási apparátus valamely eleme, hanem bíróság legyen jogosult elvégezni. A büntetés-végrehajtási bíró tehát nem a klasszikus értelemben vett ellenőrző tevékenységet végez a büntetés-végrehajtás felett, hanem lehetőséget teremt az ítélkező bíróság által megállapított szankció törvényes keretek között történő módosítására, ugyanakkor garantálja, hogy annak végrehajtása megfeleljen a törvényi követelményeknek.

A) A büntetés-végrehajtási bíró feladatai

A büntetés-végrehajtási bíró *határozatot hoz* az általa vizsgált büntetés-végrehajtási kérdésekben, amely módosíthatja a jogok korlátozásának időtartamát és mértékét, ezáltal enyhítheti vagy szigoríthatja a bíróság határozatát. A büntetés-végrehajtási bíró *jogorvoslati funkciót* is ellát.

A büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozó *egyes feladatokat* a Bv. tv. 52-75/A. §-ai részletezik. Ezek a következők:

- a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatására irányuló eljárás;
- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása;
- a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólagos meghatározása;
- a feltételes szabadságra bocsátás kizártságának megállapítása;
- a szabadságvesztés végrehajtása alatt kóros elmeállapotúvá vált elítélttel kapcsolatos eljárás;
- a feltételes szabadságra bocsátásra irányuló eljárás;
- a feltételes szabadság megszüntetésére irányuló eljárás;
- a reintegrációs őrizet elrendelése és megszüntetése, valamint a reintegrációs őrizetben lévő elítélt feltételes szabadságra bocsátására vonatkozó eljárás;
- az elzárás végrehajthatósága megszűnésének megállapítása;
- a közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása;
- a közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre;
- a pénzbüntetés átváltoztatása szabadságvesztésre;
- a kiutasítás végrehajthatósága kizártságának megállapítására irányuló eljárás;
- a pártfogó felügyelettel kapcsolatos eljárás;
- a javítóintézeti nevelés átváltoztatása szabadságvesztésre;
- ideiglenes elbocsátás a javítóintézetből és annak a megszüntetése;
- az elévülés megállapítása;

- kártalanítási eljárás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelem orvoslására;
- utólagos büntetés-végrehajtási bírói eljárás;
- a végrehajtásért felelős szerv határozatának bírósági felülvizsgálata;
- a biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés felülvizsgálata;
- az elítélt sajtó útján történő nyilatkozattételével, nyilatkozata közzétételével kapcsolatos eljárás;
- a fenytetés felülvizsgálata;
- az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz alapján megtett intézkedésről és az átszállításról hozott határozat felülvizsgálata.

B) A büntetés-végrehajtási bíró eljárása

A törvény főszabályként a büntetőeljárás szabályait rendeli alkalmazni a büntetés-végrehajtási bíró eljárására. Illetékességét – eltérő rendelkezés hiányában – annak a végrehajtásért felelős szervnek vagy szervezeti egységnek a székhelyéhez kell igazítani, ahol az érintett elítélt büntetését végrehajtják.

A büntetés-végrehajtási bíró mindig *egyesbíróként* jár el. Döntését elsődlegesen a rendelkezésére álló iratok alapján hozza meg. Ilyen esetben beszerezheti az ügyész és az elítélt nyilatkozatát. Indokolt esetben az elítéltet meghallgatja. Amennyiben meghallgatást tart, azon jelen lehet az ügyész, a végrehajtásért felelős szerv képviselője, a védő és az elítélt. Tárgyalást csak bizonyítás felvétele esetén tart, egyébként tanácsülésen jár. A tárgyaláson az ügyész és a védő részvétele kötelező, a végrehajtásért felelős szerv képviselője pedig jelen lehet. A meghallgatás és a tárgyalás helyszíne a törvény értelmében elsősorban a bíróság épülete, ám ha az elítélt fogva van, az eljárási cselekményt a büntetés-végrehajtási intézetben folytatja le. A büntetés-végrehajtási bíró tevékenységét az ún. büntetés-végrehajtási csoport segíti. A büntetés-végrehajtási bíró végzéssel határoz, ítéletet nem hoz. *Végzése ellen* fellebbezéssel lehet élni, amelyet a törvényszék másodfokú tanácsa tanácsülésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírál el; az ügyész és védő részvétele ezen a tárgyaláson is kötelező. A felülvizsgálati eljárásban hozott büntetés-végrehajtási bírói határozat ellen ugyanakkor nincs helye fellebbezésnek.

A büntetés-végrehajtási bíró elsősorban a *törvényszéken működő és a törvényszék elnöke által kijelölt* bíró, katonai büntetőeljárásban elítélt katonáknak esetében kijelölt katonai bíró. Esetenként azonban a büntetés-végrehajtási bíró feladatait a törvényszék elnöke által kijelölt más bíró is elláthatja.

9.3.3. Alapvető jogok biztosa

Az Alaptörvény értelmében az alapvető jogok biztosa (a továbbiakban: biztos) alapjogvédelmi tevékenységet lát el, az alapvető jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszaéléseket vizsgálja vagy kivizsgáltatja, orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményez. A biztos eljárására vonatkozó részletes szabályokat az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbtv.) rögzíti. A jogszabály értelmében az alapvető jogok biztosa a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportok jogainak védelmére bír felhatalmazással.

A hatályos magyar szabályozás értelmében a biztos *nem törvényességi felügyeletet gyakorol a büntetések végrehajtás felett, hanem egyfajta kiegészítő, közvetítő jogvédelmi feladatokat ellátó emberi jogi fórum*. A biztoshoz bárki fordulhat, aki úgy ítéli meg, hogy valamely hatóság tevékenysége vagy mulasztása alapvető jogát sérti vagy annak közvetlen veszélyével jár. Feltétel ugyanakkor, hogy ezt megelőzően *ki kell meríteni a rendelkezésre álló közigazgatási*

jogorvoslati lehetőségeket. Ezen felül a biztos a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében *hivatalból is eljárhat*, amennyiben jelzés, bejelentés, sajtóhír vagy saját észlelése alapján azt indokoltnak tartja. A hivatalból indított eljárás természetes személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érintő visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára irányulhat. Az alapvető jogok biztosának eljárása ingyenes.

Vizsgálata során a biztos a vizsgált hatóságtól adatokat és felvilágosítást kérhet, valamint a keletkezett iratokról másolat készítését kérheti; vizsgált hatóság vezetőjét, felügyeleti szervének vezetőjét vizsgálat lefolytatására kérheti fel; közmeghallgatáson vehet részt; valamint helyszíni ellenőrzést végezhet. A helyszíni ellenőrzés során a vizsgált hatóság helyiségeibe beléphet, a vizsgált ügygel összefüggésbe hozható összes iratba betekinthez, azokról másolatot, kivonatot készíthet, és a vizsgált hatóság bármely munkatársát meghallgathatja. A biztos eljárását érintően a vizsgált hatóságot együttműködési kötelezettség terheli.

A biztos az általa lefolytatott vizsgálatról *jelentést* készít, amely tartalmazza a feltárt tényeket, az ezeken alapuló megállapításokat és következtetéseket, a jelentés nyilvános.

Az alapvető jogok biztosa a vizsgálat eredményei alapján az alábbi intézkedésekre jogosult:

- ha a lefolytatott *vizsgálat alapján* arra a megállapításra jut, hogy az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság fennáll, annak orvoslására ajánlást tehet. Amennyiben az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásságot a vizsgált hatóság saját hatáskörben meg tudja szüntetni, a biztos kezdeményezheti a vizsgált hatóság vezetőjénél a visszásság orvoslását. Szükséges esetben a legfőbb ügyész útján kezdeményezheti az ügyész fellépését, továbbá az Alkotmánybíróságról szóló törvényben meghatározottak szerint az Alkotmánybírósághoz fordulhat;
- ha *bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját* észleli, büntetőeljárást kezdeményez,
- ha pedig *szabálysértés vagy fegyelmi vétség elkövetésének alapos gyanúját* észleli, szabálysértési, illetve fegyelmi eljárást kezdeményez az annak lefolytatására jogosult szervnél;
- ha a vizsgált hatóság vagy felügyeleti szerve az érdemi állásfoglalás kialakítását, és az annak megfelelő intézkedés megtételét elmulasztja, vagy az alapvető jogok biztosa az állásfoglalással, a megtett intézkedéssel nem ért egyet, az ügyet az éves beszámoló keretében az *Országgyűlés elé terjeszti*, és kérheti, hogy az ügyet az Országgyűlés vizsgálja ki;
- ha megállapítása szerint a visszásság kirívóan súlyos, illetve a természetes személyek nagyobb csoportját érinti, indítványozhatja, hogy az *Országgyűlés* az adott kérdés megtárgyalását már az éves beszámolót megelőzően tűzze napirendre.

A biztos a fentiek értelmében *széles körű és komplex ellenőrző tevékenységet folytat*, amely kiterjed a büntetés-végrehajtás szinte valamennyi területére, így a szabadságvesztés büntetés végrehajtására is. Annak következtében, hogy eljárása elsősorban – ha nem is kizárólagosan – egyedi ügyeket érint, vagyis főként személyes sérelmeket vizsgál ki, a szakirodalom megelőző funkciójának csekélyebb jelentőséget tulajdonít. Olyan emberi jogi fórumként jár el, amely tapasztalatai alapján ajánlásokat fogalmazhat meg. Mivel ezen ajánlásoknak nincs kötelező, inkább csak erkölcsi ereje, a szakirodalomban ún. „közvetítő jogvédelemnek” is nevezik.

A tapasztalatok arra utalnak, hogy a biztos és munkatársai által a büntetés-végrehajtási intézetekben végzett vizsgálatokban feltárt problémák tipikusan érintik az intézetek túlszűfolttságát, kifogásolják a személyzet létszámát és az elhelyezési körülményeket. A törvény által a hivatalból való eljárásra biztosított lehetőséggel élve a biztos 2008-tól kezdődően alkalmazza az ún. *projekt módszert* a büntetés-végrehajtást érintően is, amely – egy 2013-as, a fogvatartottakat érintő vizsgálatról beszámoló projektfüzet megállapítása szerint – „különösen

jelentős lépés volt az ombudsman munkájában a proaktív és a jogon túli eszközöket is mindinkább kiaknázó alapjogvédelem útján.”

A szabadságvesztés büntetés végrehajtását érintő vizsgálatok jelentőségét az alapjogi biztos – akkori elnevezésén országgyűlési biztos – a következőképpen foglalta össze: „Az országgyűlési biztos a fogva tartott jogi helyzetének védelméhez járulhat hozzá ellenőrzéseivel, vizsgálataival, alkotmányos joggal összefüggő visszasság feltárása esetén intézkedéseivel, az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását segítve.”

Ahogy a nemzetközi kontrollrendszer bemutatása kapcsán utaltunk rá, hazánkban az Országgyűlés 2011. október 24-én fogadta el a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 2011. évi CXLI. törvényt, amely a nemzeti megelőző mechanizmus működtetésének feladatát az alapvető jogok biztosához telepítette. Az ún. *OPCAT-csoport* az alapvető jogok biztosához rendelt szervezet részeként 2015. január 1-jén kezdte meg működését. Az Ajbtv. rendelkezései felhatalmazzák a biztost, hogy a nemzeti megelőző mechanizmus feladatainak teljesítése érdekében a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot fogva tartási helyeken beadvány és felmerült visszasság hiányában, tehát saját elhatározása alapján is rendszeresen vizsgálja. A vizsgálatok előkészítése során a biztos a fogva tartást végrehajtó hatóságtól adatokat, felvilágosítást és iratmásolatokat kérhet a fogva tartási helyek számáról és földrajzi helyéről, valamint a fogva tartási helyeken lévő, szabadságuktól megfosztott személyek számáról, a velük való bánásmódról és fogva tartásuk körülményeiről. A helyszíni ellenőrzés során a biztos a fogva tartási helyekre és a vizsgált hatóság egyéb helyiségeibe korlátozás nélkül beléphet; a fogva tartással összefüggő összes iratba korlátozás nélkül betekinthez, azokról kivonatot és másolatot készíthet; a vizsgált hatóság munkatársát és a szabadságától megfosztott személyt is beleértve bármely ott tartózkodó személyt – főszabály szerint más jelenléte nélkül – meghallgathat. A nemzeti megelőző mechanizmus feladatairól a biztos *évente köteles jelentést készíteni*, melyet honlapján nyilvánosságra is hoz. Az alapvető jogok biztosa a látogatások során feltárt visszasságok megszüntetése, illetve jövőbeni megelőzése érdekében intézkedéseket kezdeményez.

Az NMM a kontrollszervezetek között sajátos pozíciót foglal el. Nemzetközi elvárásoknak megfelelően létrehozott és nemzetközi követelmények szerint működő olyan hazai mechanizmus, amelynek működtetése az országgyűlési képviselők kétharmadának a szavazatával az Országgyűlés által választott alapjogi biztos feladata.

9.3.4. Alkotmánybíróság

Alkotmányos demokráciánkban az állam büntető hatalmának legitimációs alapja az Alaptörvény, amelynek rendelkezései azonban nem önmagukban, hanem az Alkotmánybíróság gyakorlatával együtt jelölik ki *a büntető hatalom gyakorlásának az alkotmányos kereteit*. Az testület már korai döntéseiben kijelölte a büntetés-végrehajtás alkotmányossági vizsgálatának szempontjait. Megállapította, hogy a büntető hatalom az egyént érintően legmarkánsabban a büntető felelősségre vonás ezen szakaszában érvényesül. Kétségtelen ugyanis, hogy az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljáráshoz meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges jogkorlátozás azonban a végrehajtás menetében történik. Az egyének helyzetében jogilag ugyan az elítélés, ám ténylegesen a végrehajtás ténye váltja ki az érzékelhető változást. [5/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 27, 31.] A 13/2001. (V. 14.) AB határozat indokolásában az Alkotmánybíróság kifejtette továbbá, hogy az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak. (ABH 2001, 177, 193.) Az Alkotmánybíróság ezen alapvető gondolatokat szem előtt tartva fejti ki alapjogi szempontú kontrolltevékenységét a büntetés-végrehajtás felett.

A büntetés-végrehajtás ellenőrzésében elsőként a Németalföldön vettek részt laikusok. Az 1595-ben létesített amszterdami fenyítőház ellenőrzését a polgármester javaslatára a város tanácsa által megválasztott négy polgárra bízta, akik e tevékenységüket ellenszolgáltatás nélkül végezték. Ezt az amszterdami példát követve alakult ki és terjedt el a XVII. században a Hansa-városokban épített fenyítőházakban az ellenőrző mechanizmus. Az azóta eltelt több száz év során a társadalmi szerepvállalásnak különböző formái alakultak ki és honosodtak meg Európa szerte. Az egyes országokban eltérő elnevezéssel létesített tanácsok és bizottságok funkciójukat tekintve egységes elvek mentén szerveződtek. Elsődleges szerepüknek azt szánták, hogy garanciát nyújtsanak a büntetés-végrehajtás jogállami működéséhez. A másik fő funkciója ezen szervezeteknek, hogy a lakosság körében felszámolják a büntetés-végrehajtással szemben fennálló bizalmatlanságot.

A bizottságok eszközeit tekintve is jelentős hasonlóságot mutatnak: csaknem valamennyi országban jogosultak – sőt egyes államokban kötelesek – akár előzetes bejelentés nélkül is fogvatartó helyeket meglátogatni, az ottani életkörülményeket ellenőrizni, szóban felvilágosítást kérni és iratokba betekinteni. Ezen felül a legtöbb országban a fogvatartottak közvetlenül és ellenőrzés nélkül fordulhatnak kifogásaikkal a bizottságokhoz, és kérhetik segítségüket a problémáik megoldásában. Általánosan megállapítható, hogy a bizottságok nincsenek felruházva döntési jogkörrel, nem panaszhatóságok. Ugyanakkor a munkájuk során feltárt visszahatókat, az egyedi vagy általánosan megmutatkozó problémákat jelezni tudják a büntetés-végrehajtásnak. A külföldi megoldások jellemzője továbbá, hogy a kontroll ezen formájának a gyakorlását a büntetés-végrehajtási törvény szabályozza.

A börtönügy hazai történetében 1876-ban találkozunk első alkalommal olyan felügyelő bizottságokkal, az ún. közigazgatási bizottságokkal, amelyek teret engednek a büntetések végrehajtásában a társadalmi szerepvállalásnak. A közigazgatási bizottságok azonban nem látták el hosszú távon a börtönök ellenőrzését. 1878-ban ugyanis hatályba lépett a Csemegi-kódex, amely ún. felügyelőbizottságokat hozott létre. Ezen szervezetek mandátuma a fogva tartó helyek és a fogva tartási körülmények általános ellenőrzésén túl arra is szólt, hogy vizsgálják a börtönöknek a fogvatartottakra gyakorolt hatásait. A felügyelőbizottságok tevékenységét a szakma képviselőitől a századforduló környékén mind több kritika érte. A felügyelőbizottságok tehát nem funkcionáltak érdemi kontrollmechanizmusként. Az ezt követő mintegy száz esztendő pedig nem biztosított megfelelő terepet ahhoz, hogy helyüket más, érdemi ellenőrzést végző szervezetek vegyék át.

A fogva tartó helyek látogatóbizottságok általi ellenőrzése hazánkban csupán a rendszerváltozás után jelent meg ismét. Az alkotmányos demokráciában ugyanis igény mutatkozott a politikai hatalmat kiszolgáló olyan erőszakszervezetek társadalmi legitimációja iránt, mint amilyen – a honvédelem és a rendvédelem mellett – a büntetés-végrehajtás. A látogatómechanizmust, mint a büntetés-végrehajtás feletti kontroll eszközt a rendszerváltást követően elsőként a Magyar Helsinki Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) alkalmazta: előbb a fogdamegfigyelő program keretében, majd a börtönmegfigyelő program során, amely napjainkban is tart.

A büntetés-végrehajtási intézetek rendszeres látogatása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával 1999. december 23-án megkötött együttműködési megállapodás alapján 2000 áprilisában vette kezdetét. A börtönmegfigyelő program első időszaka 2000-2001-ben zajlott. Tapasztalatairól a Bizottság gyorsjelentésben számolt be. A látogatások 2002-t követően is folytatódtak és napjainkban is zajlanak. A program keretében a Bizottság munkatársai előre egyeztetett időpontban felkereshetik az ország bármely büntetés-végrehajtási intézetét. A látogatás keretében a fogvatartottakkal ellenőrzés nélkül beszélhetnek, az intézet

valamennyi helyiségét megtekinthetik, továbbá kérdőíves felmérést is végezhetnek. A látogatócsoportok kialakításakor a Bizottság arra törekszik, hogy a munkába különböző szakértelemmel bíró személyeket (így jogász, szociális munkás, orvos szakembereket) vonjon be. Az évente *előre tervezett, átfogó jellegű* vizsgálatok mellett lehetőség van *ad hoc* látogatásra is abban az esetben, ha egyedi ügyben jut a Bizottság tudomására olyan tény, amely a program vezetője szerint azonnali intézkedést igényel. A Bizottság munkatársai a tapasztalataikról jelentést készítenek, amelyet a vizsgált intézettel és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával is ismertetnek. A jelentést a Bizottság az arra adott válasszal együtt hozza nyilvánosságra a honlapján.

A civil kontroll vagy a társadalmi ellenőrzés a mai modern jogállamok többségében, köztük hazánkban is érvényesül a büntetések végrehajtása felett. Lényegét tekintve a végrehajtó hatalom *közösség általi ellenőrzését* valósítja meg egy speciális, a társadalom elől elzárt működési területen. Ezáltal az igazságszolgáltatás nyilvánosságához fűződő jogállami követelmény érvényesítését segíti elő. A civil kontroll kapcsán indokolt ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az nem felügyelet, hanem *olyan ellenőrzés, amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogvatartottakat érinti azáltal, hogy igyekszik elősegíteni jogaik érvényesítését*. Ezen ellenőrző szervek hatáskörén kívül áll, hogy büntetőjogi, büntető eljárásjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket válaszoljanak meg. Fontos viszont a szerepük abban, hogy az illetékességgel rendelkező hatóságokat tájékoztassák a felmerülő problémákról, így elősegítve azok mielőbbi megoldását. A kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés ezért hatékonyan hozzájárul a külső kontroll erősítéséhez.

Budapest, 2020. március 19.

Dr. Pallo József bv. ezredes
egyetemi docens